

**UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA**

**UPRAVLJANJE KULTUROM U JEDINICAMA
LOKALNE SAMOUPRAVE: STUDIJ SLUČAJA OPĆINA
NOVI GRAD SARAJEVO**

MASTER TEZA

U Sarajevu, decembar 2020.

**UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA**

**UPRAVLJANJE KULTUROM U JEDINICAMA
LOKALNE SAMOUPRAVE: STUDIJ SLUČAJA OPĆINA
NOVI GRAD SARAJEVO**

MASTER TEZA

Kandidat:

Ilvana Grahić

Mentor:

Doc. dr. Sarina Bakić

U Sarajevu, decembar 2020.

PREDGOVOR

U procesu definiranja poželjnog smjera lokalnog razvoja jedan od temeljnih problema jest iznalaženje ciljeva i rješenja koja će biti prihvatljiva najširem krugu sudionika. Pritom planiranje lokalnog razvoja a kad su u pitanju kulturni sadržaji, manifestacije i programi nailazi na dodatni izazov. Uдовoljavanje razvojnim aspiracijama u takvim naseljima kompleksan je poduhvat, jer određena očekivanja imaju kako stalni tako i povremeni stanovnici. Podaci analizirani u ovom radu prikupljeni su anketnim istraživanjem provedenim u proljeće i ljeto 2019. u Novom Gradu, u FBIH Kantonu Sarajevo. Istraživanje je provedeno na probabilističkom višeetapnom stratificiranim uzorku kojim su zahvaćena 203 stalna i 211 povremena stanovnika ove konkretne općine. Provedena analiza imala je dva osnovna cilja: (1) otkriti mjeru u kojoj stalni i povremeni stanovnici participiraju u pojedinim segmentima planiranja lokalnog razvoja u segmentu kulture te (2) ispitati povezanost participacije u planiranju lokalnog razvoja s razvijenošću lokalnih društvenih odnosa. Rezultati upućuju na to da su zajednice stalnih i povremenih stanovnika u Novom Gradu razmjerno slabo angažirane u procesu traženja rješenja koja bi mogla unaprijediti njihov svakodnevni život, čime se Novi Grad ne razlikuje od konteksta nacionalnih okvira. Ipak, osobito se zanimljivim pokazalo to što povremeni stanovnici ne samo da nisu slabije zainteresirani od stalnih za participiranje u planiranju lokalnog razvoja, nego su u nekim aspektima i aktivniji u participaciji. Pritom su kod povremenih stanovnika lokalni društveni odnosi pozitivno povezani s participacijom u planiranju lokalnog razvoja s akcentom na segment kulture, dok taj čimbenik kod stalnih stanovnika nije zabilježio statistički značajan efekt.

Ključne riječi: općina, kultura, lokalni razvoj, participacija u lokalnom razvoju, društveni odnosi;

Sadržaj

PREDGOVOR	3
Uvod	6
I DIO: METODOLOŠKI OKVIR RADA	8
Problem istraživanja	8
Teorijska osnova istraživanja	9
Važnost lokalne samouprave za život građana	9
Ciljevi istraživanja	9
Naučni ciljevi istraživanja	9
Društveni ciljevi istraživanja	10
Metode istraživanja	10
Vremenski plan istraživanja	10
Sistem hipoteza	10
II DIO: KULTURA I DRUŠTVO	12
Kultura i društvo	12
Prilagodba kao dio kulture	13
Kultura i simboli	14
Kultura, jezik i norme	15
Univerzalne vrijednosti kultura	17
Divergencije kulturne kao etnocentrizam i relativizam	17
III DIO: LOKALNA SAMOUPRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI-ORGANIZACIJA I FUNKCIJE	19
Lokalna samouprava u Bosni i Hercegovini	19
FBiH i lokalna samouprava	22
Nadležnosti jedinica lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine	26
Organi općina i gradova kao jedinica lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine	30
Finansijski aspekti lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine	34
Učešće građana u odlučivanju u jedinicama lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine	39
Bitnost zaštite prava na lokalnu samoupravu i praksa ustavnog suda FBIH	41
IV DIO: LOKALNA SAMOUPRAVA I OPĆINA NOVI GRAD	44
Kulturne manifestacije, programi i lokalna zajednica	44
Faktori koji utječu na kulturnu participaciju povremenih i stalnih stanovnika	47
V DIO: EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE.....	51
Osnovna obilježja istraživanog prostora	51
Prikupljanje podataka i instrumenti	52
Rezultati	56
Analiza rezultata istraživanja	64
ZAKLJUČAK	69
LITERATURA.....	71
Knjige i naučni časopisi	71
Internet izvori	77

POPISI	78
Slike	78
Tabele i grafikoni	78
PRILOZI.....	79
Biografija kandidata	79
ZAHVALNICA	80

Uvod

Stanovništvo Europske unije sve je starije te sve veći razvojni problem predstavlja i činjenica da je lokacijska distribucija populacije izrazito neravnomjerna, što se napose odnosi na nerazmjer gustoće naseljenosti između urbanih i ruralnih regija.¹ Poražavajući demografski podaci pokazuju kako se broj stanovnika u nekim dijelovima Europske unije iznimno smanjio u odnosu na stanje prije pedeset ili čak sto godina (Eurostat, 2015). Alarmantni problem depopulacije gotovo da je potpuno ograničen na ruralne predjele te postaje sve ozbilnjijom prijetnjom, ne samo kad govorimo o ekonomskom razvoju, nego i o samom opstanku mnogih malih lokalnih zajednica koje bi, zbog sve intenzivnije migracije u urbana područja, mogle potpuno ostati bez ljudi (Marini i Mooney, 2006). Deficit stanovništva i ljudskog kapitala u malim sredinama postaje njihov najveći izazov, jer je upravo ljudski kapital ključni element svih potencijalnih razvojnih politika.

Problem razvoja lokalnih zajednica, u kontekstu nedostatka ljudskog i društvenog kapitala, nije problem samo nedostatka finansijskih sredstava, nego deficit-a ideja, ekspertiza i poduzetničkih inicijativa. Čini se kako značajke stanovništva koje u velikom broju slučajeva sve više karakteriziraju ruralna područja zahvaćena depopulacijom – poput tradicionalnih obrazaca života – predstavljaju ozbiljnu prepreku različitim vidovima funkciranja zajednice i njezinu dalnjem društvenom i ekonomskom razvoju. Upravo zbog tog razloga stalne, ali i privremene, migracije u takva područja mogle bi predstavljati ključni element oporavka lokalnih zajednica.

Brojni teoretičari koji se bave ekonomskim pitanjima već dulje vrijeme tvrde kako dugoročni ekonomski rast sve više ovisi o specifičnim znanjima i inovativnim rješenjima, a ne prirodnim resursima nekog područja (Hudson, 2005), što znači da će upravo nove, kreativne inicijative stvoriti uvjete za smjer dalnjeg kretanja razvoja. U tom smislu na širenje kulturnih manifestacija može se gledati kao na potencijalno osnaživanje ljudskog i društvenog kapitala jer upravo programi vezani za kulturu sa svojim kompetencijama, idejama i poslovnim kontaktima, mogu bitno utjecati na silnice lokalnog napretka (Marjavaara, 2008). U tom kontekstu, cilj istraživanja predstavljenog u ovom radu bio je ostvariti uvid u čimbenike povezane s intenzitetom i karakterom participacije građana u

¹ Ovaj je rad rezultat istraživanja što ga je financirala BiH zaklada za znanost projektom 1875. tako da možemo uvidjeti da je ista problematika prisutna već više od 100. godina.

kulturnim manifestacijama donošenju odluka i aktivnostima vezanim za razvojne procese lokalne zajednice.

I DIO: METODOLOŠKI OKVIR RADA

Problem istraživanja

Tema „Upravljanje kulturom u jedinicama lokalne samouprave“ uključuje odnose, aktivnosti i događaje koji doprinose različitosti, ispunjenosti duhovnog razvoja svakog čovjeka. Dostupnost i korištenje kulturnih, umjetničkih i sportskih sadržaja važno je pitanje za svaku zajednicu.

Na području općine, ovaj sektor karakteriše fragmentiranost interesa i odnosa između različitih udruženja građana koja obuhvataju kulturu, umjetnost i sport. Jedan od važnijih primjera jeste da su osnovne i srednje škole vrlo aktivne, te ulažu značajan napor kako bi uključili veliki broj djece i mladih ljudi u aktivnosti vezane za kulturu, umjetnost i sport. One su na neki način 'izdvojene' iz lokalne zajednice, s obzirom na isključivu nadležnost kantonalnog nivoa za planiranje i izvođenje obrazovanja a s tim u skladu za planiranje i izvođenje aktivnosti iz oblasti kulture i umjetnosti. S druge strane, škole imaju mogućnost da dijelom utiču na nastavne planove i programe, te vrlo široku nezavisnost u kreiranju vannastavnih aktivnosti koje se odnose na kulturu. Ovdje akcentiramo važnu ulogu lokalne samouprave i značaj njene jače uključenosti u planiranje i implementiranje ovakvih vrsta aktivnosti.

Predmet istraživanja

Glavni cilj ovog istraživanja jeste analizirati trenutno stanje kada je u pitanju odnos između kulture i jedinica lokalne samouprave te upoznati se sa načinom provodjenja kulture u jedinicama lokalne samouprave.

Teorijska osnova istraživanja

Važnost lokalne samouprave za život građana

Lokalna samouprava ima veoma važnu ulogu u mnogim oblastima svakodnevnog života ljudi. Na nivou općine se usvaja i donosi budžet, a pored mnogobrojnih nadležnosti, oblasti koje su uobičajene za lokalne zajednice su: komunalna infrastruktura, snabdijevanje vodom, javna čistoća, održavanja urednosti groblja, razvoja i održavanja lokalnih puteva i mostova; ulične rasvjete, parkirališta, parkova, lokalnog i javnog prevoza, predškolsko obrazovanje; osnovno obrazovanje, te kultura i sport.

Osim toga, kao vlastite nadležnosti jedinica lokalne samouprave propisuje ocjenjivanje kvaliteta pružanja usluga od strane javnih ustanova u oblastima zdravstva, socijalne zaštite, obrazovanja, kulture i sporta. Općine i gradovi, također, prema svojim mogućnostima mogu finansijskim sredstvima pomoći takve javne ustanove u vršenju njihovih nadležnosti kako bi se podigla kvaliteta usluga u skladu sa potrebama građana. Jedinice lokalne samouprave nadležne su i za praćenje i analizu stanja javnog reda i mira, sigurnosti, ali i za osiguranje zaštite i spašavanja od elementarnih nepogoda kao i prirodnih katastrofa.

Ciljevi istraživanja

Naučni ciljevi istraživanja

Osnovni cilj istraživanja je utvrditi koliko aktivnosti koje sprovode jedinice lokalne samouprave doprinose razvoju kulture građana. Zatim, ispitati koje su to aktivnosti i modalitete djelovanja, te utvrditi na koji način poboljsati i povećati aktivnosti, kao i kvalitet kulture u jedinicama lokalne samouprave.

Društveni ciljevi istraživanja

Kultura i njena važnost u društvu su teme koje zaslužuju puno više prostora u svakodnevnom životu osim ponekog skromnoga teksta. Lokalna zajednice iako nema direktnu nadležnost u oblasti kulture svake godine treba da izdvaja sve više sredstava iz svog budžeta za razvoj i promoviranje aktivnosti u ovoj važnoj društvenoj djelatnosti.

Metode istraživanja

Metode i tehnike koje planiramo koristiti prema potrebi su:

- Diskriptivna metoda
- Studija slučaja – Općina Novi Grad Sarajevo
- Tehnike: anketa – ispitati građane koliko su zadovoljni kulturnom ponudom u njihovim općinama; intervjyu sa načelnikom Općine ili neko drugi iz relevantne Službe

Vremenski plan istraživanja

Vrijeme istraživanja je period od pet mjeseci: od maja do oktobra 2019. god. Dobiveni rezultati će poslužiti za izradu preporuka za aktivnosti vezane za kulturu i kulturne aktivnosti u lokalnoj samopravni

Sistem hipoteza

Generalna hipoteza: Kulturne aktivnosti lokalne jedinice samouprave mogu doprinijeti cjelokupnom razvoju općine

Pomoćne hipoteze:

1. Kulturne aktivnosti i programi jedinica lokalne samouprave mogu doprinijeti jačanju učešća građana u cjelokupnom životu zajednice
2. Kroz aktivnosti i programe kulturnog i umjetničkog sadržaja u jedinicama lokalne samouprave kultura postaje dio svakodnevnog života građana
3. Kultura i kulturni sadržaji mogu poboljšati imidž svake jedinice lokalne samouprave.

II DIO: KULTURA I DRUŠTVO

Kultura i društvo

Kultura je pojam koji obično označava složenu cjelinu institucija, vrijednosti, predodžbi i praksi koje čine život određene ljudske skupine, a prenose se i primaju učenjem. Po definiciji E. B. Tylora, koja se smatra prvom znanstvenom i najširom definicijom, kultura se odnosi na znanje, vjeru, umjetnost, moral, zakone i običaje. Podemo li od činjenice da društvo čini veća grupa ljudi koji su povezani istom kulturom i dijele zajedničke vrijednosti i norme, kulturu društva možemo posmatrati kao okvir unutar kojega se pojavljuju različite specifične vrijednosti i ponašanja različitih socijalnih entiteta. U tom kontekstu kulturu društva možemo definirati kao niz zajedničkih vrijednosti, uvjerenja, normi ponašanja i načina mišljenja pripadnika neke grupe, odnosno kao opći obrazac mišljenja i ponašanja koje se temelji na vrijednostima i uvjerenjima koja razlikuju pojedince i grupe od drugih pojedinaca i grupa (Bedeković, 2010:104). Posmatrana kao okvir unutar kojega se pojavljuju različite specifične vrijednosti, uvjerenja, norme ponašanja i načini mišljenja različitih socijalnih entiteta kao pripadnika različitih grupa, kultura društva implicira distinkciju među specifičnim obilježjima pojedinaca i grupa u međusobnom doticaju. Uzme li se pritom u obzir činjenica da čovjek kao društveno biće neprestano teži individualnim i grupnim kontaktima s pojedincima koji su pripadnici drugih i drugačijih grupa, čovjeka je potrebno posmatrati kao aktivnog pojedinca u stalnoj interakciji s kulturom koji je podložan promjenama pod utjecajem susreta s drugom kulturom. U tom se smislu može govoriti o akulturacijskim procesima kao promjenama unutar neke kulture uslijed susreta i kontakata s drugim kulturama koji u konačnici rezultiraju promjenama vrijednosti, mentaliteta i stilova života.

S obzirom da se učenje ljudskog društva primarno odvija kroz kulturu, korištenje pojma kultura obuhvata vrijednosne sustave i običaje nekog naroda, dok korištenje pojma društva obuhvata ljude koji te vrijednosne sustave i običaje praktikuju (Bahtijarević-Šiber i sur., 2008.). Susreti različitih kultura u globalnom kontekstu predstavljaju velik potencijal za sinergiju i pozitivno međudjelovanje prilikom uspostavljanja poslovnih odnosa s pripadnicima različitih kultura na globalnom tržištu, pri čemu zanimanje za utjecaj kulture društva na oblikovanje organizacijske kulture, na pristup poslovanju i

poslovnom ponašanju u novije vrijeme prati porast broja istraživanja u području utjecaja specifičnih obilježja kulture društva na poslovnu i potrošačku etiku.

Koliko je važna kultura, kao i aktivnosti koje se provode na nivou općine? Najniži nivo vlasti u BiH koji sudjeluje u procesu kreiranja kulturne politike su općine. Ova oblast uključuje odnose, aktivnosti i događaje koji doprinose različitosti, ispunjenosti i zdravom životu. S druge strane, dostupnost i korištenje kulturnih sadržaja važno je pitanje za svaku lokalnu zajednicu. Na području općine, ovaj sektor karakteriše fragmentiranost interesa i odnosa između na primjer sportskih klubova i između udruženja u kulturi, te svi ističu probleme sa finansiranjem osnovnih operativnih troškova ali i probleme koji se odnose direktno na ljudske resurse i sistematičniji plan aktivnosti.

Stoga možemo reći da se kultura odnosi na cijelokupno društveno naslijede neke grupe ljudi, zajednice ili društva. Složena je cjelina što sastoji tri međusobno povezana fenomena: a) oruđa i tehnika što su ljudi izumili da bi se prilagodili okolini, b) obrazaca ponašanja koje ljudi rabe kao članovi društva i c) zajedničkih vrijednosti, vjerovanja i pravila kao sredstava za definiranje odnosa ljudi prema prirodnoj okolini i jednih prema drugima. Kultura čini osnovicu naše ljudskosti i društvenosti, iz čega slijedi da su svi ljudi kulturni, tj. imaju kulturu. Kultura se sastoji od naučenih i zajedničkih obrazaca života. Ti neopipljivi aspekti kulture često se nazivaju nematerijalnom kulturom i obuhvaćaju aspraktne tvorevine kao što su vjerovanja, norme, vrijednosti, simboli, obilčaji i sl. Pod materijalnom kulturom podrazumjevamo fizičke artefakte i objekta proizvedene ljudskom rukom – posuđe, oruđa, zgrade, namještaj, strojeve itd. Pod kulturom podarazumijevamo sve što nam je zajedničko s drugim ljudima i sve što proizvodimo.

Prilagodba kao dio kulture

U usporedbi sa životinjama, ljudska vrsta je biološki relativno slabo prilagođena zahtjevima preživljavanja. Umjesto da se prilagođava zahtjevima okoline, čovjek oblikuje okolinu prema svojim potrebama. U nedostatku krvzna, ljudi izrađuju odjeću koja ih štiti od hladnoće. Da bi se zaštitilo potomstvo, kojem treba mnogo vremena da postane samostalno, nastalo je mnogo oblika obitelji i društva. Pojavom homo sapiensa prije

otprilike 35.000 godina završen je razvitak u biološkoj strukturi čovjeka, i sve promjene otada su vezane za kulturu. Kultura čini mnogo više od osiguranja pukog preživljavanja; ona zadovoljava mnoge psihološke i društvene potrebe – za intimnošću i prijateljstvom, za materijalnom sigurnošću i bogatstvom, za društvenim ugledom. Mada su sve te stvari neopipljive, one su jednako tako realne i nužne ljudima kao hrana i sklonište.

Konstituirajući elementi kulture:

- Kultura je zasnovana na simbolima. Simboli su bitni za kulturu kao mehanizam za spremanje i prenošenje velikih količina informacija koje čine kulturu.
- Kultura je naučena i njen prenošenje ne ovisi o biološkom nasliježu. Glavni proces kojim se to obavlja jest proces socijalizacije.
- Kultura je zajednička članovima nekog društva. Pojedinci ne usvajaju niti slijede obrasce svoje kulture u jednakoj mjeri. Minimum konformnosti osigurava se procesom socijalne kontrole.
- Kultura se najčešće javlja kao prilično integrirana cjelina. Različiti dijelovi ili sastavnice kulture sklapaju se tako da su uglavnom uzajamno sukladni.

Kultura i simboli

Sve životinje komuniciraju, tj. prenose bitne informacije, ali jedino ljudi to čine rabeći simbole. Simbol možemo definirati kao bilo koji fenomen kojem je društveno pripisano određeno značenje. Znak X Simbol/ ili odnos između znaka i značenja koje on prenosi je fiksiran, dok je odnos između simbola i značenja koje on prenosi arbitrajan – proizvoljan. Npr. tamni oblaci znak su skore kiše, povišena temperatura znak je bolesti i sl. Znakovi su zatvoreni, neproduktivni mehanizmi komunikacije, njihovo značenje je čvrsto predodređeno i ne može im se dodati novo. Simboli su otvoreni i produktivni, mogu poprimiti novo značenje i efikasniji su od znakova u prenošenju značenja. Simboli su osnovna komponenta kulture i omogućavaju ljudima da sebi i drugima predstave u svojoj okolini. Najvažniji skup simbola koji posjedujemo jest jezik. Odjeća, geste, način prehrane, arhitektura i mnogi drugi materijalni vidovi kulture mogu imati simbolički karakter. Procesom socijalizacije pojedinci uče prepoznavati značenja simbola kulture u

kojoj odrastaju. Tjelesna debljina, primjerice, u nekim je kulturama simbol moći i ugleda, dok u našoj kulturi nije tako. Svastika (kukasti križ) u našoj kulturi simbolizira nacizam, dok je u Indiji to simbol života i sreće.

Kultura, jezik i norme

Jezik je najvažnija komponenta ljudske kulture. Možemo ga definirati kao društveno strukturiran sustav zvučnih obrazaca – riječi i rečenica – sa specifičnim i proizvoljnim značenjima. Značenje neke riječi se, dakle, uspostavlja na osnovi razlike spram drugih riječi u jeziku, a ne u odnosu prema predmetu u prirodi koji riječ označava. Jezik se prenosi učenjem, za razliku od sustava znakova koji se prenose genetski. Jezik nam pomaže da u društvenom životu da shvatimo tuđe i objasnimo i opravdamo vlastite postupke. Budući da žive u grupama, pojedinci moraju na neki način izraziti što očekuju od drugih i razumjeti što drugi očekuju od njih. Jezik omogućava da se to postigne. Svako društvo ima manje-više precizna pravila o ponašanju u najrazličitijim situacijama. U našoj kulturi, primjerice, smatra se prikladnim jesti za stolom, upotrebljavati jedaći pribor, ne srkati, mljackati ili podrigivati se. Takva pravila nazivamo normama i nalazimo ih u gotovo svim društvenim situacijama. Norme su, dakle, društvena pravila ili upute što određuju prikladno ponašanje u određenim situacijama. Prekršiti normu znači ne ispuniti očekivanja okoline i izložiti se sankcijama.

Tako da imamo okvirne pojmove:

- a) Folkways,
- b) Mores,
- c) Tabu,
- d) Zakon i
- e) Vrijednost

Folkways odnosno u našem društvu je normalno da se ljudi rukuju pri upoznavanju, poza svečane prilagodbe i sl. Ako se netko ne pridržava tih pravila, ocijenit ćemo ga kao

čudnog, neobičnog, neodgojenog, nenormalnog ili otkačenog. U soc. engleska riječ Folkways – narodni običaj, rabi se za običajne norme kojima društvo pridaje manju važnost i kršenje kojih izaziva blage ili nikakve sankcije.

Mores – lat. običaj, su pravila kojima se pridaje velika važnost, moralno su obvezujuća, a njihovo kršenje uzrokuje oštре sankcije. Krađa, prijevara, izdaja, silovanje, ubojstvo ili zlostavljanje djece uzrokuju snažnu moralnu osudu, smatraju se teškim grijehom i znače stroge kazne za počinitelje – izopćenje iz zajednice, zatvor ili čak i smrt. Kršenje izaziva snažne emocionalne reakcije – zgražanje, bijes, revolt.

Tabui. Riječ tabu polineziskog porijekla označavala je zabranu ili isključivanje. Danas ona označava norme čije je kršenje apsolutno zabranjeno. Tabu kanibalizma smatra se ne samo nemoralnim, nego neprirodnim, neljudskim. Tabu incesta prisutan je u svim društvima i predstavlja točku prijelaza ljudske vrste iz prirodnoga u kulturno stanje.

Zakoni. U malim, jednostavnim društvima svakodnevni život reguliran je običajima i pravilima poznatima svakom članu zajednice. U većim društvima potrebno je regulirati ponašanje velikog broja različitih pojedinaca i grupa. Zakoni su formalizirane društvene norme čije poštivanje i provođenje osiguravaju posebne društvene institucije i grupe (sudstvo, policija i sl.). Bitna je osobina zakona legitimna upotreba sile za njihovo provođenje.

Vrijednosti su apstraktne ideje o tome što je dobro, ispravno i poželjno. Vrijednosti izravno ne propisuju prihvatljivo ili neprihvatljivo ponašanje. Vrijednosti nam služe kao kriterij za izbor ciljeva i za njihovo opravdanje. Jednakost kao društvena vrijednost, na primjer, može biti izražena kao norma jednakosti pred zakonom, ali i kao jednakost u bogatstvu i životnom standardu. Vrijednosti se razlikuju od kulture do kulture. U zapadnoj kulturi pozitivno vrednujemo čistoću. U Maroku pijenje blatnjave vode predstavlja znak muškosti. Arapi visoko vrednuju pobožnost.

Univerzalne vrijednosti kutura

Kulturne univerzalije – organizirane trajnim obrascima društvenog života prisutne u svim društvima. Antropolog Murdock napravio je listu od 88 kulturnih značajki z kojih smatra da su univerzalne u svim kulturama. Među njima su jezik, prehrambni tabui, pogrebni obredi, prava vlasništva, vjerski običaji, sustav srodstva, zabrana incesta, različita praktična znanja – vatrica. Računanje vremena je kulturno univerzalno, ali naša podjela tjedna na sedam dana značajka je samo zapadne kulture. Na Javi tjedan ima šest dana, a sajmeni sedam u Nigeriji četiri. Stupanj kulturne integracije varira od jednog društva do drugog. Kompletna integracija bilo koje kulture nije moguća, jer svakodnevni život i kontakti s drugim kulturama neprestano utječe na tu pretpostavljenu savršenu ravnotežu.

Divergencije kulturne kao etnocentrizam i relativizam

Prosudba tuđe kulture prema standardima vlastite naziva se etnocentrizam – kulturnicentrizam. Tada kao pretpostavku imamo to da je način života u našem društvu ili grupi jedini normalan i ispravan način mišljenja, osjećanja i ponašanja. Pripadnici svake kulture emocijonalno su vezani za svoje norme, običaje i vrijednosti. Etnocentrizam je pojava karakteristična za različite društvene grupe – nacije, plemena, obitelji, sveučilišta, crkve, političke stranke. Ponašanje drugih ljudi ne možemo ahvatiti ako ga interpretiramo sa stajališta svojih vrijednosti, vjerovanja i motiva. Umjesto toga trebamo ispitivati njihovo ponašanje iznutra sa stajališta njihovih vrijednosti, vjerovanja i motiva. Promatranje dijela kulture sa stajališta te kulture naziva se kulturni relativizam.

Takov pristup kulturi ne pita je li neka značajka moralna ili ne, nego kavu ulogu igra u životu društva. Npr. kanibalizam – antropološki izvještaji pokazuju da on u nekim društvima postoji ali ne kao način prehrane nego kao ceremonijalno konzumiranje mesa ratnih zarobljenika. Umjesto osude, antropolog treba razumjeti takve postupke u konteksu kulturne cjeline. Društva koja su kanibalizmu pridala religiozno značenje naglašavaju tjelesni spekt u svojim mitovima o postanku čovjeka. Oni bit života i društvene obnove vide simbolizirane tjelesnim tekućinama, hranom i jedenjem. Kulture s apstraktnim objašnjenjem postojanja primjerice Navajo Indijanci vjeruju da život potječe iz duha vjetra uopće nisu sklone kanibalizmu. Subkultura je skup normi, vrijednosti i obrazaca

ponašanja što razlikuje grupu ljudi od ostalih članova ruštva. Kada se ti posebni obrasci mišljenja i ponašanja prenose na nove članove, onda tu grupu nazivamo subkulturom.

Npr. Amiši – većinom žive na farmama, iako se neki bave i stolarstvom i drugim obrtima. Oni doslovno interpretiraju Bibliju i odbijaju moderne standarde odijevanja, morala, svjetovne zabave, automobile i školovanje. Visoko cijene fizički rad. Amiši su vrlo zadovoljni u svojem odbacivanju svjetovnih standarda i drže da su vrlo posebni zbog svojeg odvajanja od svijeta.

Posebne subkulture – rasna, etnička ili nacionalna pripadnost, spol ili dob, socioekonomski status, profesija ili pak devijatno ponašanje. Ljudi mogu biti rođeni u subkulti ili je svjesno izabrati. Kad su, međutim, vrijednosti, norme i stil života neke grupe u potpunom raskoraku i proturječju s kulturom šire društvene zajednice, govorimo o kontrakulturi. Članovi kontrakulturalne grupe kritiziraju i odbacuju mnoge standarde šire kulture. Toj grupi pripadaju primjerice beatnici, hippies i punkeri.

Etničke grupe su društvene grupe koje se mežusobno razlikuju poglavito u kulturnim značajkama – jeziku, religiji, povijesti i podrijetlu, običajima, stilu odijevanja ili kićenja. Za razliku od pretežno kulturnog karaktera etničkih grupa, nacija je ponajprije društveno-politička kategorija, što znači da je nacija politički narod. Zbog toga se danas najčešće rabi termin nacija- država za način organizacije društva u kojem postoji centralna državna vlast na određenom teritoriju, a stanovnici su građani/državljeni koji osjećaju pripadnost jednoj naciji. Unatoč uvriježenom pojmu nacija-država, nacija i država nisu istoznačnice. Sukobi između etničkih grupa imaju psihološke i sociološke uzroke. Psihološki uzroci povezani su sa procesom socijalizacije kad djeca u vrlo ranoj dobi usvajaju ne samo svijest o etničkoj pripadnosti, nego stereotipe i predrasude o vlastitoj i tuđim nacijama. Na sociološkoj razini su glavni uzroci etnocentrizam i grupno zataranje. Etnocentr. – vrednovanje tuđih kultura sa stajališta vlastite. Grupno zatvaranje – proces kojim grupe održavaju svoje granice ograničavajući ili zabranjujući međugrupne kontakte – brakove, trgovinu, druženje i sl.

III DIO: LOKALNA SAMOUPRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI- ORGANIZACIJA I FUNKCIJE

Lokalna samouprava u Bosni i Hercegovini

Sadašnje ustavno uređenje Bosne i Hercegovine utvrđeno je Ustavom iz 1995. godine, kao Anexom IV. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, koji je zaključen u Dejtonu, Sjedinjene Američke Države. Komplicirana, asimetrična i višestepena struktura države Bosne i Hercegovine uslovila je i nefunkcionalnu strukturu lokalne samouprave. Za razumijevanje stanja lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini potrebno je imati u vidu da je Bosna i Hercegovina složena država, izrazito složene organizacione i funkcionalne strukture, u kojoj postoji dva entiteta sa visokim stepenom samostalnosti i nadležnosti u vršenju funkcija državne vlasti. Centralni organi državne vlasti Bosne i Hercegovine imaju vrlo ograničen obim funkcija i nadležnosti.²

Prema Dejtonskom ustavu, država Bosna i Hercegovina nastavlja pravno postojanje umjesto Republike Bosne i Hercegovine, i to sa unutrašnjom strukturom modificiranom kako je u Dejtonskom ustavu određeno i u postojećim međunarodno priznatim granicama. Prema Dediću, Bosna i Hercegovina je složena državna tvorevina *sui generis*, koja se kao takva sastoji od dva ravnopravna entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske,³ ali je asimetrično uređena.

Sa svojih 51.209 km² teritorije, Bosna i Hercegovina jedna je od najmanjih zemalja u regiji, ali je još uvijek duplo veća od Slovenije, Makedonije, Crne Gore ili Kosova. Prema posljednjem zvaničnom popisu stanovništva iz 1991. godine, Bosna i Hercegovina imala je 4.354.911 stanovnika.

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine procjenjuje da je broj stanovnika u 2005. godini bio 3.842.537, a publikacija *CIA The World Factbook*, za juli 2007. godine, navodi

² Ibid, str. 38. i 41.

³ Dedić S. „Lokalna samouprava u Federaciji Bosne i Hercegovine”, Sarajevo, 1998., str. 75.

broj od 4.552.198 stanovnika. Entiteti dijele državnu teritoriju u omjeru 51% : 49%, pri čemu Federaciji Bosne i Hercegovine pripada veći dio.⁴

Lokalna samouprava u Bosni i Hercegovini razvija se kroz dva odvojena i u izvjesnoj mjeri različita subsistema – onaj u Republici Srpskoj i onaj u Federaciji Bosne i Hercegovine. Međutim, pošto se entiteti Bosne i Hercegovine međusobno veoma razlikuju, to i lokalna samouprava ima donekle različit tretman u Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine. To se ogleda u različitim nadležnostima koje ustavi i zakoni povjeravaju općinama kao jedinicama lokalne samouprave, u različitom stepenu u kojem općine ostvaruju povjerena im ovlaštenja i u različitom odnosu općina sa višim nivoima vlasti.

Ustav Bosne i Hercegovine ne sadrži nijednu izričitu odredbu o lokalnoj samoupravi. Samo se na jednom mjestu govori o teritorijalnoj organizaciji Bosne i Hercegovine, i to u odredbi kojom se utvrđuju obaveza entiteta i svih njihovih administrativnih jedinica da su dužni pridržavati se ovog ustava i općih načela međunarodnog javnog prava.⁵ Interesantno je da Ustav Bosne i Hercegovine ima ovakav odnos prema lokalnoj samoupravi, za razliku od većine trenutno važećih ustava u razvijenim i modernim državama u kojima se lokalna samouprava tretira kao pravo građana te u kojima se detaljno definira pravo lokalne samouprave, što nije slučaj sa važećim Ustavom Bosne i Hercegovine iz 1995. godine u kojem se uopće ne spominje lokalna samouprava. Ustav Bosne i Hercegovine ne sadrži ni jednu opću normu kojom bi se garantiralo pravo čovjeka na lokalnu samoupravu. S obzirom na to, vidi se da Ustav

Bosne i Hercegovine ne regulira lokalnu samoupravu.⁶

Međutim, budući da je Bosna i Hercegovina potpisala Evropsku povelju o lokalnoj samoupravi 1994. godine, Povelja je postala sastavni dio pravnog sistema Bosne i

⁴ Grupa autora "Kocka do kocke - dobro je dobro graditi - Modeli organizacije lokalne samouprave", Banja Luka, 2007., str. 181.

⁵ Član III. 3. b) Ustava Bosne i Hercegovine.

⁶ Trnka K. „Ustavno pravo”, Sarajevo, 2006., str. 385.

Hercegovine, mada sva ustavna i zakonska rješenja u Bosni i Hercegovini još nisu u potpunosti usklađena sa Poveljom.⁷

Trenutno u Bosni i Hercegovini egzistiraju dva različita sistema lokalne samouprave, jer su entitetskim ustavima i zakonima uspostavljena različita i oprečna rješenja u brojnim pitanjima položaja, nadležnosti i funkcioniranja općina, gradova i drugih oblika lokalne samouprave. Na području Federacije Bosne i Hercegovine postoji 74 općine, a Republika Srpska administrativno je podijeljenja na 57 općina. Brčko je zasebna administrativna jedinica lokalne samouprave – distrikt Bosne i Hercegovine. U Federaciji Bosne i Hercegovine trenutno postoji šest gradova, i to: Grad Sarajevo, Grad Mostar, a od 2014. godine i Grad Tuzla, Grad Zenica, Grad Bihać i Grad Široki Brijeg. U Republici Srpskoj postoji također šest gradova, i to Grad Banja Luka, Grad Istočno Sarajevo, a od 2012. godine Grad Bijeljina, Grad Dobojski Prijedor i Grad Trebinje.

Entitetskim zakonodavstvom obezbijeđen je normativni okvir, ali je unapređenje organizacije i funkcioniranje lokalne samouprave u praksi dugoročan proces. Oba modela lokalne samouprave u entitetima, iako vrlo slični, imaju svoje prednosti i nedostatke, a osnovni problem oba modela je nedovoljna autonomija lokalne samouprave, koja se odražava na njeno normalno funkcioniranje.

Tako Zlokapa smatra da sadašnje stanje lokalne samouprave najviše liči na „ono u Njemačkoj gdje je lokalna samouprava u nadležnosti saveznih jedinica - *Länder*, koje prema vlastitom nahodjenju, spoznajama i iskustvu uspostavljaju sebi odgovarajuće strukture lokalne samouprave i propisuju im nadležnosti.”⁸

Koncepciju, stanje i razvoj lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini moguće je posmatrati samo u svjetlu karakteristika njenog državnopravnog uređenja, pravnog sistema i organizacije državne vlasti.⁹ Za adekvatno sagledavanje stanja lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini potrebno je imati u vidu bar osnovne karakteristike

⁷ Trnka K. „Ustavno pravo”, Sarajevo, 2006., str. 385.

⁸ Zlokapa Z. u publikaciji „Kocka do kocke - dobro je dobro graditi - Modeli organizacije lokalne samouprave”, Banja Luka, 2007., str. 181.

⁹ Dmičić M. „Lokalna samouprava u ustavnim promjenama u BiH” u publikaciji „Platforma BiH Ustavne promjene u BiH”, Banja Luka, 2008., str. 17.

državnopravnog uređenja, stanja pravnog sistema i organizaciju državne vlasti Bosne i Hercegovine.

Ostvarivanje lokalne samouprave najdirektnije je uslovljeno dalnjom dogradnjom i funkcioniranjem pravnog sistema, izgradnjom koncepta dobre uprave, demokratskim procesima, ostvarivanjem ustavnosti, zakonitosti, vladavinom prava i zaštitom ljudskih prava i osnovnih sloboda. Sve to postaje temeljna prepostavka uspostavljanju i razvijanju općine kao osnovne teritorijalne jedinice lokalne samouprave.

Ethnic composition before the war in BiH (1991)

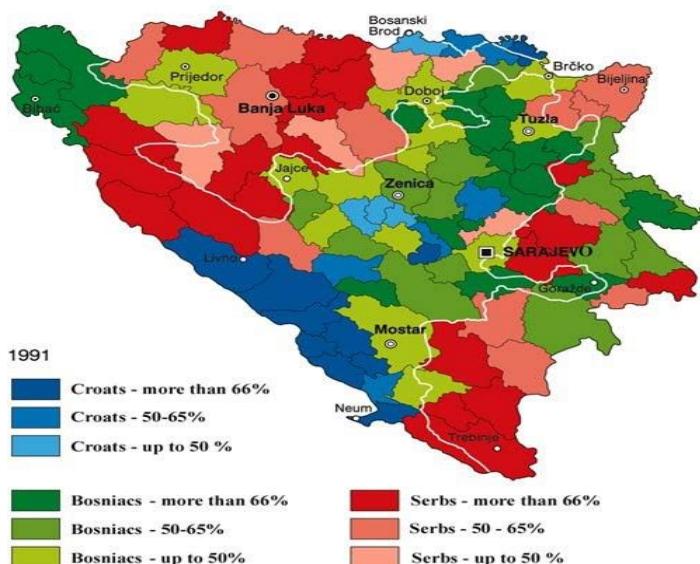

Figure 1: Etnička struktura po općinama, rezultati popisa stanovništva iz 1991. godine

FBiH i lokalna samouprava

Entitet Federacija Bosne i Hercegovine uspostavljen je u Bosni i Hercegovini 1994. godine kao kompromisno rješenje sukoba Bošnjaka i Hrvata u dijelu pod kontrolom Armije Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine iz 1994. godine prvobitno je predviđao općinu kao jedini oblik ostvarivanja lokalne samouprave. Amandmanima na Ustav Federacije Bosne i Hercegovine iz juna 1996. godine definiran je i drugi stepen/oblik lokalne samouprave - grad. Kasnije, 1997. godine, amandmanima je posebno definiran položaj Sarajeva kao glavnog grada i položaj Grada

Mostara. U Federaciji Bosne i Hercegovine usvojen je Zakon o osnovama lokalne samouprave 1995. godine, a kantoni su također usvojili svoje zakone o lokalnoj samoupravi. Ovaj zakon bio je na snazi sve do 2006. godine.

Novim Zakonom o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine¹⁰ razrađena su rješenja o lokalnoj samoupravi sadržana u Evropskoj povelji o lokalnoj samoupravi i Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine.¹¹ Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine propisano je da se u općini ostvaruje lokalna samouprava.¹²

Zakonom o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine utvrđene su nadležnosti općina u Federaciji Bosne i Hercegovine bez bilo kakvih razlika i izuzetaka, barem formalno, pa shodno tome možemo zaključiti da su općine u Federaciji Bosne i Hercegovine monotipske, odnosno da sve općine imaju iste i jednake nadležnosti bez obzira na broj stanovnika, na veličinu teritorije/prostora, na ekonomski i privredni razvoj i druge parametre.

Neki teoretičari ustavnog prava, kao što je Trnka, tvrde da u Federaciji Bosne i Hercegovine nije prihvaćen model monotipske općine. Po njemu, položaj i nadležnosti općina zavise od velikog broja faktora kao što su: broj stanovnika, veličina teritorije, stepen razvijenosti, da li je u sastavu grada, od nacionalne strukture i brojnih drugih uslova. Granice odnosno veličinu i broj općina utvrđuje Federacija Bosne i Hercegovine zakonom. Pri tome se mora osigurati i konsultiranje lokalnog stanovništva.¹³

Međutim, Zlokapa jasno ističe da su u Bosni i Hercegovini, odnosno i u Federaciji Bosne i Hercegovine i u Republici Srpskoj, općine monotipske, odnosno da sve imaju jednake nadležnosti, što ponovo po njemu nije dobro. On tvrdi da „ni ustavi ni zakoni o lokalnoj samoupravi Federacije i Republike Srpske ne uzimaju u obzir ove ogromne razlike između općina pošto je u oba entiteta Bosne i Hercegovine usvojen koncept tzv.

¹⁰ "Službene novine Federacije BiH", br. 49/06 i 51/09.

¹¹ Trnka K. „Ustavno pravo”, Sarajevo, 2006., str. 386.

¹² Član VI. 2. (1) Ustava Federacije BiH, neslužbeni prečišćeni tekst Ustava Federacije BiH u Trnka K. „Ustavno pravo”, Sarajevo, 2006., str. 436.

¹³ Trnka K. „Ustavno pravo”, Sarajevo, 2006., str. 386.

monotipne općine. To znači da sve općine imaju iste nadležnosti, tj. treba da obavljaju u principu iste poslove bez obzira što su okolnosti u kojima se njihove aktivnosti odvijaju sasvim različite i bez obzira što same općine raspolažu različitim sredstvima za ispunjavanje svojih obaveza.”¹⁴

Prema našem mišljenju, jasno je da su općine u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj normativno monotipske, mada sve općine zbog svojih subjektivnih razloga (kao što su privredni i ekonomski razvoj, javni prihodi i dr.) ne ostvaruju sve nadležnosti u istom ili pak sličnom obimu. Nadalje, po pitanju da li je bolje da sve općine budu monotipske (isti pravni status i iste nadležnosti) ili pak višetipske, postoje oprečna razmišljanja, kako u teoriji tako sve više i u praksi.

Naime, ovo pitanje izbora tipa općina po kriteriju nadležnosti veoma je važno, aktuelno i kompleksno pitanje koje zahtijeva posebno obrazloženje. Iako je standard bio, da sve općine imaju jednaka ovlaštenja, te iako je takav sistem bio i u prethodnoj Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini u vrijeme socijalističkog društvenog poretku, te ga i danas de lege lata prepoznaće zakonodavac u Bosni i Hercegovini, imamo interesantan primjer susjedne Republike Hrvatske gdje su do 2000. godine općine bile monotipske, ali je iz ekonomskih razloga omogućeno da finansijski snažnije lokalne jedinice obavljaju i poslove mimo obligatornog djela.

Mnogi teoretičari iz Bosne i Hercegovine zagovaraju promjenu monotpiskog modela u višetipski, ali se mi, rukovodeći objektivnim principima, zalažemo za ostanak monotipskog modela po kojem sve općine u Bosni i Hercegovini imaju iste nadležnosti za svoje građane. One koje mogu da vrše svoje nadležnosti u potpunosti neka ih vrše, a onima koje imaju određenih problema u vršenju tih nadležnosti treba omogućiti alternativni mehanizam za njihovo vršenje, tj. ako imaju mogućnosti da ih vrše, neka ih i vrše, a ako su trenutno spriječene npr. zbog budžeta, neće ih vršiti.

Lokalna samouprava u Federaciji Bosne i Hercegovine organizirana je i ostvaruje se u općinama i gradovima kao jedinicama lokalne samouprave, a izvršavaju je organi jedinica lokalne samouprave i građani, u skladu sa ustavom, zakonima i statutom jedinice

¹⁴ Zlokapa Z. u Grupa autora „Kocka do kocke - dobro je dobro graditi - Modeli organizacije lokalne samouprave”, Banja Luka, 2007., str. 191.

lokalne samouprave.¹⁵ Bez obzira na nomotehničke nedostatke zakona, uočljivo je da su propisi o lokalnoj samoupravi u Federaciji Bosne i Hercegovine tokom perioda između starog (1995. godine) i novog (2006. godine) zakona evoluirali i to u pozitivnom smislu:

- a) prihvaćeno je moderno evropsko shvatanje lokalne samouprave (ne kao ličnog prava građana, već kao prava lokalnih organa da upravljaju dijelom lokalnih poslova u interesu lokalnog stanovništva);
- b) u monotipnu strukturu lokalne samouprave, pored općine, uvodi se i grad kao jedinica lokalne samouprave;
- c) postepeno se proširuju nadležnosti općina;
- d) promijenjen je način izbora načelnika (sada ga biraju neposredno građani, a ranije ga je biralo općinsko vijeće).¹⁶

Općina je jedinica lokalne samouprave koja je na osnovu ispunjavanja propisanih kriterija uspostavljena zakonom. Ona je osnovna jedinica lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine. Grad je jedinica lokalne samouprave koja predstavlja urbanu, infrastrukturnu cjelinu povezanu svakodnevnim potrebama stanovništva. Grad se, osim ustavom, uspostavlja federalnim zakonom na osnovu sporazuma o udruživanju dviju ili više općina, odnosno odluke općinskog vijeća općine koja ispunjava propisane kriterije iz zakona, a koja ima najmanje 30.000 stanovnika, odnosno u čijem gradskom središtu kao zaokruženom urbanom području živi najmanje 10.000 stanovnika. Grad u smislu zakona predstavlja sjedište kantona i u slučaju neispunjavanja drugih uslova iz zakona.

Federacija Bosne i Hercegovine trenutno ima 74 općine¹⁷ i šest gradova. Na osnovu ovakvih odredbi koje su proizilazile iz Zakona o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, te kontinuiranim zagovaranjem od strane Tuzle, Zenice,

¹⁵ Član 3. Zakona o principima lokalne samouprave u Federaciji BiH, („Službene novine Federacije BiH”, br. 49/06 i 51/09).

¹⁶ Grupa autora „Kocka do kocke - dobro je dobro graditi - Modeli organizacije lokalne samouprave”, Banja Luka, 2007., str. 183.

¹⁷ Vidjeti Zakon o federalnim jedinicama, („Službene novine Federacije BiH”, br. 9/96).

Bihaća i Širokog Brijega, Parlament Federacije Bosne i Hercegovine donio je 2014. godine četiri zakona kojim su ove općine postale gradovi. Svi ovi gradovi su zadržali teritoriju koju su imali u statusu općine, dobili pravni subjektivitet kao jedinica lokalne samouprave - grad. Gradska vijeća su utvrđena kao samoupravni organ, a gradonačelnik kao izvršni organ, a vijećnici koji su birani u općinsko vijeće i načelnik općine biran na općinskim izborima nastavljaju u kontinuitetu sa radom kao gradski vijećnici odnosno gradonačelnik. Navedeni Novi grad usvojiti će svoj statut kojim će pobliže urediti djelove Novog Grad, a to podrazumijeva organizaciju, ovlaštenja, odnose i druga pitanja.¹⁸

Nadležnosti jedinica lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine

Pitanje nadležnosti uz pitanje finansiranja jedinica lokalne samouprave predstavlja ključno pitanje određenja pozicije jedinica lokalne samouprave. Nadležnosti jedinica lokalne samouprave mogu biti izvorne odnosno vlastite i eventualno one koje se delegiraju od viših nivoa vlasti. Vlastite odnosno izvorne nadležnosti jedinice lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine propisane su zakonom i statutima, odnosno taksativno su nabrojane.¹⁹

Obično, u pravnoj teoriji lokalne samouprave, nadležnosti jedinica lokalne samouprave spadaju u jedan od najbitnijih elemenata koji karakteriziraju lokalnu samoupravu, odnosno obim njezinog djelovanjem grada. Što se tiče obima djelokuga, odnosno nadležnosti jedinica lokalne samouprave, tu svakako spadaju: donošenje budžeta jedinica lokalne samouprave; donošenje raznih programa i planova razvoja jedinice lokalne samouprave; uređenje prostora i donošenje prostornih, urbanističkih i provedbenih planova; utvrđivanje politike korištenja i utvrđivanje visine naknada za korištenje javnih

¹⁸ Vidjeti Zakon o Gradu Zenica, Zakon o Gradu Tuzla, Zakon o Gradu Bihać i Zakon o Gradu Široki Brijeg, („Službene novine Federacije BiH”, br. 80/14).

¹⁹ Grupa autora (uključujući i Mujakić M.), „Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine – izabrani aspekti”, Sarajevo, 2009., str. 421.

dobra, utvrđivanje i vođenje politike raspolaganja, korištenja i upravljanja građevinskim zemljištem, utvrđivanje politike upravljanja i raspolaganja imovinom jedinice lokalne samouprave; utvrđivanje politike upravljanja prirodnim resursima jedinice lokalne samouprave; organiziranje i unapređenje lokalnog javnog prijevoza i druge nadležnosti.

Zbog velikog broja nadležnosti jedinica lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine (njih 29), mi ih ovom prilikom nećemo navoditi u cijelosti jer su one sadržane u Zakonu o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine.²⁰

Međutim, mi ćemo nabrojati samo neke od specifičnih nadležnosti općina u Federaciji Bosne i Hercegovine koje su propisane i utvrđene Zakonom o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, a koje smo detaljnije istraživali.

Te specifičnosti su:

- a) donošenje budžeta jedinice lokalne samouprave;²¹
- b) donošenje programa i planova razvoja jedinice lokalne samouprave i stvaranje uslova za privredni razvoj i zapošljavanje;²²
- c) utvrđivanje i provođenje politike uređenja prostora i zaštite čovjekove okoline;²³

²⁰ Član 8. Zakona o principima lokalne samouprave u Federaciji BiH, („Službene novine Federacije BiH”, br. 49/06 i 51/09).

²¹ Što se tiče ove nadležnosti, zakonodavac nije predvidio i striktno precizirao rokove za usvajanje budžeta lokalnih zajednica niti je definirao kaznene odredbe protiv odgovornih za neusvajanje ili kašnjenje usvajanja budžeta. Eklatantan primjer problema s usvajanjem budžeta imamo u Gradskom vijeću Grada Mostara gdje se iz godine u godinu javlja ovaj problem. Ovaj problem evidentan je i u drugim djelovima Bosne i Hercegovine.

²² Svaka općina u Federaciji Bosne i Hercegovine usvaja svoj program i plan razvoja koji može biti kratkoročnog, srednjoročnog ili pak dugoročnog karatkera. Autor je imao priliku da proučava jedan takav srednjoročni plan razvoja općine Gradačac, koji je usvojilo Općinsko vijeće.

²³ Pitanje zaštite čovjekove okoline odnosno okoliša na lokalnom nivou u posljednje vrijeme poprima sve veći značaj. Često vidimo prolazeći kroz neke općine lokalnim, ali sve češće i magistralnim/regionalnim putevima, da se otpad odlaže blizu tih puteva ili obala rijeka i jezera. Ovakvih primjera nažalost imamo u cijeloj Bosni i Hercegovini, a autor je tokom svojih obilazaka općina u Federaciji Bosne i Hercegovine našao takve drastične primjere npr. pokraj Ramskog jezera, općina Prozor/Rama i dr. Neke općine ipak više pažnje pridaju zaštiti okoliša i prirodnih resursa, kao npr. Bihać koja ima lokalne službe koje se brinu za očuvanje čiste rijeke Une na prostoru Bihaća, dok npr. tokom rijeke Une, gdje ona prelazi na teritoriju općine Bosanska Krupa, taj nivo očuvanja je sve manji.

- d) donošenje prostornih, urbanističkih i provedbenih planova, uključujući zoniranje;
- e) utvrđivanje i provođenje stambene politike i donošenje programa stambene i druge izgradnje;
- f) utvrđivanje politike korištenja i utvrđivanje visine naknada za korištenje javnih dobara;
- g) utvrđivanje i vođenje politike raspolaganja, korištenja i upravljanja građevinskim zemljištem;¹²⁶
- h) utvrđivanje politike upravljanja i raspolaganja imovinom jedinice lokalne samouprave;¹²⁷
- i) utvrđivanje politike upravljanja prirodnim resursima jedinice lokalne samouprave i raspodjele sredstava ostvarenih na osnovu njihovog korištenja;²⁴
- j) upravljanje, finansiranje i unapređenje djelatnosti i objekata lokalne komunalne infrastrukture: vodosnabdijevanje, odvođenje i prerada otpadnih voda, prikupljanje i odlaganje čvrstog otpada, održavanje javne čistoće, gradska groblja, lokalni putevi i mostovi, ulična rasvjeta, javna parkirališta, parkovi,²⁵
- k) organiziranje i unapređenje lokalnog javnog prijevoza;¹³⁰

²⁴ Prirodni resursi također su veoma važno pitanje lokalne zajednice koje daje toj zajednici određene prihode i potencijale, kao što su turizam, industrija i sl. Radi se o davanju određenih prirodnih resursa pod koncesije, kao što su određeni kopovi s rudom, poljoprivredna zemljišta i dr.

²⁵ Tokom istraživanja lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini posjetio sam mnoge općine (period istraživanja 2008.-2009. godine) i na terenu, na osnovu razgovora sa građanima/mještanima, došao do zaključaka da se veoma malo ulaže u lokalnu infrastrukturu. Objekti infrastrukture kao što su: vodovodi, odlagališta smeća i lokalni putevi (uključujući mostove i tunele) veoma su zapušteni i to je odgovornost lokalnih vlasti. Najvažniju ulogu u kvalitetnom ostvarivanju ove nadležnosti ima menadžment općine koji se ogleda u načelniku općine i njegovim saradnicima. Imamo niz uspješnih primjera općina u Federaciji Bosne i Hercegovine u kojima upravo načelnici općina imaju dobre rezultate kako u sferi ovih nadležnosti i poslova iz svog djelokruga, tako i u ostalim aktivnostima, kao što su, po ocjeni autora, načelnici općina Zenica, Bihać, Tuzla, Vitez, Cazin, Jajce, Novo Sarajevo, Sanski Most i dr.

- l) utvrđivanje politike predškolskog obrazovanja, unapređenje mreže ustanova, te upravljanje i finansiranje javnih ustanova predškolskog obrazovanja;²⁶
- m) osnivanje, upravljanje, finansiranje i unapređenje ustanova osnovnog obrazovanja;
- n) osnivanje, upravljanje, unapređenje i finansiranje ustanova i izgradnja objekata za zadovoljavanje potreba stanovništva u oblasti kulture i sporta;²⁷
- o) osiguravanje uslova za rad lokalnih radio i TV stanica u skladu sa zakonom;²⁸
- p) osiguravanje i vođenje evidencija o ličnim stanjima građana i biračkih spiskova;²⁹
- q) uspostavljanje organizacije mjesne samouprave;
- r) zaštita životinja.³¹

²⁶ Osnivanje predškolskih obrazovno-odgojnih ustanova, dječijih vrtića/obdaništa.

²⁷ Centri za kulturu općina, razni sportski klubovi i dr.

²⁸ Općine osnivaju svoje lokalne radio i TV stanice koje se finansiraju iz budžeta općina. Ove radio i TV stanice su lokalni javni servis građana. Imamo niz prijmjera da su općine osnivači lokalnih radio i TV stanica kao lokalnih javnih servisa.

²⁹ Općine u skladu s Izbornim zakonom Bosne i Hercegovine, a u saradnji sa Centralnom izbornom komisijom Bosne i Hercegovine, formiraju općinske izborne komisije (OIK). Općinske izborne komisije nadležne su za provođenje općinskih i općih izbora na teritoriji tih općina. Svaka općina ima između pet ili sedam članova općinske izborne komisije u zavisnosti od broja građana. U principu, većina općina ima komisije sastavljene od pet članova, dok nekoliko najvećih općina u Federaciji Bosne i Hercegovine, kao što je to npr. općina Novi Grad Sarajevo, ima sedam članova OIK-a.

³⁰ Mjesna samouprava odnosi se na mjesne zajednice. Mjesna zajednica uključuje određenu teritorijalnu cjelinu u kojoj građani putem vlastitih i zajedničkih resursa zadovoljavaju najveći dio svojih životnih potreba i rješavaju svoje životne probleme. Mjesne zajednice su nažalost često predmet interesa lokalnih vlasti (općina) samo u predizborno vrijeme kada predstavnici lokalne izvršne vlasti veoma često posjećuju mjesne zajednice, a tokom mandata nisu zainteresirani za stanje u mjesnoj zajednici. Primjer za to su mjesne zajednice: Ostrožac, općina Cazin, Brekovica, općina Bihać, ali i niz drugih mjesnih zajednica u općinama.

³¹ Općine imaju pravo da osnivaju svoje veterinarske stanice i na taj način provode ovu nadležnost.

Organi općina i gradova kao jedinica lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine

Organi općine kao osnovne jedinice lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, na osnovu Zakona o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, su općinsko vijeće i općinski načelnik.³² Dakle, u općini je općinsko vijeće, a u gradu je gradsko vijeće, odnosno u općini je općinski načelnik, a u gradu gradonačelnik.³³ U suštini, općinsko vijeće je predstavničko tijelo građana koje odlučuje u okviru svojih nadležnosti i odgovornosti. Grijesi se kada se kaže da je *općinsko vijeće zakonodavna vlast u općini, a načelnik izvršna*, što ne stoji jer općinsko vijeće nema nadležnosti za donošenje i usvajanje zakona, već isključivo statuta, budžeta i drugih akata koji nemaju zakonsku snagu. Dakle, kada govorimo o općinskom vijeću, mislimo isključivo na predstavničko tijelo građana jedinice lokalne samouprave.

Općinsko vijeće može da broji između 17 i 31³⁴ vijećnika, zavisno od broja stanovništva na općini i zavisno od statuta općine. Vijećnici se biraju na osnovu općeg biračkog prava na neposrednim izborima, tajnim glasanjem, na način određen zakonom. Općinsko vijeće donosi opće akte i druge akte u okviru samoupravnog djelovanjem Grada općine te obavlja druge poslove u skladu s Ustavom, Zakonom i Statutom općine. Općinsko vijeće konstituira se izborom predsjedavajućeg općinskog vijeća na prvoj sjednici na kojoj je prisutna većina općinskih vijećnika. Vijećnik obavlja svoje dužnosti prema svom slobodnom uvjerenju, a na dobrobit svih građana. Vijećnik se u javnom životu treba ponašati u skladu s etičkim kodeksom vijećnika, koji donosi vijeće. Mandat vijećnika traje četiri godine. Općinska vijeća na osnovu statuta općina ili poslovnika mogu formirati komisije i druga tijela. Često komisije koje formiraju općinska vijeća su: statutarno-pravna, za izbor i imenovanja, za povratnike, za međuopćinsku saradnju, za

³² Član 12. Zakona o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, (“Službene novine Federacije BiH” br. 49/06 i 51/09). Neophodno je da se ove nadležnosti taksativno navedu kao u Zakonu.

³³ Grupa autora (uključujući i Mujakić M.), “Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine – izabrani aspekti”, Sarajevo, 2009., str. 423.

³⁴ Kao što je npr. slučaj s Općinskim vijećem općine Bosanski Petrovac koje broji 17 i općinskim vijećima općina Novi Grad Sarajevo ili Novo Sarajevo koja broje 31 vijećnika.

budžet i finansije, za boračka pitanja i dr. Akti koje vijeće donosi su statut, odluke, uredbe i dr.

Glavnu lokalnu politiku i donošenje odluka od značaja za lokalnu zajednicu donose općinska vijeća. Radi adekvatnog istraživanja pravne prirode lokalne samouprave, navest ćemo neke od nadležnosti općinskih vijeća u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Općinsko vijeće u Federaciji Bosne i Hercegovine, u okviru zakonom propisanih nadležnosti:³⁵ priprema i dvotrećinskom većinom glasova usvaja statut jedinice lokalne samouprave;³⁶ usvaja budžet i izvještaj o izvršenju budžeta jedinice lokalne samouprave;³⁷ donosi razvojne, prostorne i urbanističke planove i programe, te provedbene planove, uključujući zoniranje; donosi propise o porezima, taksama, naknadama i doprinosima jedinice lokalne samouprave u skladu sa zakonom; donosi odluke o upravljanju i raspolažanju imovinom jedinice lokalne samouprave; donosi odluke o zaduživanju.

Općinsko vijeće, također, donosi programe uređenja građevinskog zemljišta; donosi plan korištenja javnih površina; donosi odluke o organizaciji mjesne samouprave i nazivima ulica, trgova i dijelova naseljenih mjesta; donosi odluke o udruživanju jedinica lokalne samouprave u savez i druge oblike organiziranja; donosi odluke o proglašenju praznika jedinice lokalne samouprave; donosi odluke o nagradama i priznanjima jedinica lokalne samouprave; bira i razrješava predsjedavajućeg i zamjenika predsjedavajućeg vijeća; razmatra godišnje izvještaje o provođenju politike jedinice lokalne samouprave i aktivnostima načelnika; osniva preduzeća i ustanove za obavljanje poslova od interesa za

³⁵ Član 13. Zakona o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, ("Službene novine Federacije BiH", br. 49/06 i 51/09). Neophodno je da se ove nadležnosti taksativno navedu kao u Zakonu.

³⁶ Svaka općina ima svoj statut kao neku vrstu općeg akta. To je zapravo akt kojim se određuju osnovna načela uređenja općine odnosno vlasti na lokalnom nivou. Statut općine mora biti usaglašen sa zakonom iz oblasti lokalne samouprave i ustavom. Statutom općine obično se reguliraju opće odredbe, poslovi općine, organizacija i rad organa općine, organi općine – ovlaštenja i način rada, općinsko vijeće, načelnik, mjesne zajednice, saradnja i dr. Obično se za statut općine kaže da je to "ustav" na lokalnom nivou.

³⁷ Kao što je naprijed navedeno, ova nadležnost se u pojedinim općinama iz godine u godinu ponavlja kao problem zbog razloga kašnjenja usvajanja budžeta iz marginalnih razloga, a konzekvene su veoma negativne po građane. Lokalne nevladine organizacije i organizacije civilnog društva često su stalni kritičari općinskih vijeća povodom kašnjenja usvajanja odluka i drugih propisa koji se tiču građana.

jedinicu lokalne samouprave; donosi poslovnik o svom radu; obavlja i druge poslove utvrđene zakonom i statutom.

U lokalnoj samoupravi Federacije Bosne i Hercegovine postoji općinski načelnik. Prema većini teoretičara, općinski načelnik je glavni i jedini izvršni organ u općini.³⁸ U Federaciji Bosne i Hercegovine nadležnosti općinskog načelnika utvrđene su Zakonom o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine,³⁹ upravo kao i nadležnosti općina i općinskih vijeća. S obzirom na to da se radi o samo deset taksativno nabrojanih nadležnosti, zbog njihovih specifičnosti i uloge načelnika kao organa općine mi ćemo ih kratko pobrojati, a za neke dati komentar u napomenama.

Nadležnosti načelnika općine u Federaciji Bosne i Hercegovine, a koje se uobičajno susreću i u pravnoj teoriji, su da on:

- a) predstavlja i zastupa općinu;
- b) donosi akte iz svoje nadležnosti;⁴⁰
- c) izrađuje i vijeću na usvajanje podnosi nacrt i prijedlog budžeta, te raznih planova i programa (ekonomskih, razvojnih, investicionih, prostornih, urbanističkih i dr.) i regulatorne dokumente koji se odnose na korištenje i upravljanje zemljištem i korištenje javnog zemljišta;
- d) predlaže razne vrste odluka i druge opće akte vijeću;
- e) provodi politiku jedinice lokalne samouprave u skladu sa odlukama vijeća, izvršava budžet jedinice lokalne samouprave i osigurava primjenu odluka i drugih akata vijeća;
- f) izvršava zakone i druge propise čije je izvršenje povjereno jedinici lokalne samouprave;⁴¹

³⁸ Đurđev A. „Lokalna samouprava”, Novi Sad, 2003., str. 98.

³⁹ Član 15. Zakona o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, („Službene novine Federacije BiH”, br. 49/06 i 51/09).

⁴⁰ Ovdje se radi o općim i posebnim upravnim aktima, a to su odluke, pravilnici, uredbe, rješenja i dr.

⁴¹ Misli se prije svega na Zakon o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine.

- g) utvrđuje organizaciju službi za upravu i drugih službi jedinice lokalne samouprave;⁴²
- h) donosi pravilnik o unutrašnjoj organizaciji službi jedinice lokalne samouprave;⁴³
- i) realizira saradnju jedinice lokalne samouprave s drugim općinama, gradovima, međunarodnim i drugim organizacijama u skladu sa odlukama i zaključcima vijeća i njegovih radnih tijela;
- j) podnosi izvještaj vijeću o ostvarivanju politike jedinice lokalne samouprave i svojim aktivnostima.

Međusobni odnosi vijeća i načelnika zasnivaju se na principima međusobnog uvažavanja i saradnje, uz pojedinačnu odgovornost za ostvarivanje vlastitih nadležnosti i zajedničku odgovornost za funkcioniranje jedinica lokalne samouprave. Načelnik je dužan da redovno informira vijeće o ostvarivanju politike jedinice lokalne samouprave, odgovara na poslanička ili vijećnička pitanja i inicijative, na način i u rokovima utvrđenim statutom. Međutim, u stvarnom radu i međusobnom funkcioniranju općinskog vijeća i načelnika općine često ima mnogo problema, naročito ukoliko se politička većina u općinskom vijeću razlikuje od političke opcije iz koje dolazi načelnik općine.

Zakon o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine predviđa mogućnost da općinsko vijeće odnosno načelnik može, nakon donošenja odluke, zatražiti da vijeće odnosno načelnik preispita odluku ili akt koji smatra neustavnim ili nezakonitim. U ovom slučaju nadležni organ dužan je da preispita svoju odluku odnosno akt u roku od 30 dana i obavijesti vijeće odnosno načelnika o svojoj odluci o tome do kada se taj akt neće izvršiti. Kada vijeće odnosno načelnik potvrdi svoju odluku odnosno akt, vijeće odnosno načelnik može, u roku od 15 dana, pokrenuti postupak preispitivanja odluke odnosno akta pred nadležnim organom u skladu sa ustavom i zakonom. Također,

⁴² Ovo je nova nadležnost načelnika u Federaciji Bosne i Hercegovine koja je ranije bila u nadležnosti općinskog vijeća.

⁴³ Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji je interni akt općine kojim se pobliže regulira rad administrativnih službi općine te sistematiziraju radna mjesta s opisom poslova državnih službenika u općinskoj administraciji.

općinsko vijeće odnosno načelnik može, nakon donošenja neke odluke, zatražiti da vijeće odnosno načelnik preispita odluku ili akt koji smatra štetnim po jednicu lokalne samouprave, a čije izvršenje može proizvesti nepopravljivu štetu po interesu ili imovinu jedinice lokalne samouprave.⁴⁴ Možemo reći da su ovo mehanizmi kontrole i koordinacije donošenja odluka organa jedinice lokalne samouprave.

Finansijski aspekti lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine

Pitanje materijalne osnove je bitno pitanje lokalne i svake druge samouprave, ovo je bitna postavka njenog položaja u društvenom sistemu. Finansijska nezavisnost jedan je od elemenata samoupravnosti. Međutim, finansiranje lokalne samouprave isto tako spada u najteže probleme lokalne samouprave. U vezi sa finansiranjem lokalnih zajednica, postoji niz okolnosti koje su same po sebi objektivna smetnja za uspostavljanje načina finansiranja koji bi odgovarao formama, potrebama i mogućnostima lokalne samouprave. Treba uzeti u obzir da se jedinice lokalne samouprave ne formiraju na osnovu mjerila racionalnosti, već su rezultat historijskog razvoja, tradicija, političkih kompromisa, geografskih okolnosti i dr.⁴⁵ Problematiku finansiranja lokalne samouprave, odnosno izučavanje modela prikupljanja i trošenja sredstava kojima se podmiruju lokalni rashodi, treba smjestiti u širi kontekst decentralizacije funkcija države, kao i općenito oblikovanja i preoblikovanja odnosa države i lokalne samouprave.⁴⁶

U ranijem sistemu lokalne samouprave bila je predviđena samostalnost općina u finansiranju jer su, radi zadovoljavanja zajedničkih potreba u općini, građani u općini kao cjelini odlučivali o udruživanju sredstava i o njihovom korištenju. U okviru zakonom

⁴⁴ Članovi 20. i 21. Zakona o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, („Službene novine Federacije BiH”, br. 49/06 i 51/09).

⁴⁵ Tako su u Federaciji Bosne i Hercegovine 1998. godine konstituirane nove općine: Dobojski-Istok, Dobojski-Jug, Dobretići, Domaljevac-Šamac, Foča-Ustikolina, Pale-Prača, Sapna, Teočak, Usora.

⁴⁶ Jelčić B. „Financiranje lokalne samouprave” u Zbornik radova Savjetovanja „Jedinice lokalne samouprave u poreznom sustavu BiH”, Sarajevo, 1999., str. 29.

utvrđenog sistema izvora i vrste poreza, taksi i ostalih dažbina, građani su u općinama samostalno odlučivali o obimu i načinu finansiranja općih društvenih potreba u općini. Općina koja nije mogla svojim ukupnim sredstvima finansirati opće potrebe imala je pravo na dopunsko finansiranje.⁴⁷

Novi sistem lokalne samouprave donio je novi sistem finansiranja lokalne samouprave. Sada je na snazi jedinstven sistem javnih prihoda na području kantona. Funkcije i nadležnosti kantona i općina finansiraju se kroz budžete koje usvajaju skupštine kantona i općinska vijeća.

Zakonom o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine propisano je da jedinice lokalne samouprave imaju pravo na pokretnu i nepokretnu imovinu i na odgovarajuće izvore finansiranja kojima slobodno raspolažu u okviru svojih ovlaštenja, kao i na sredstva za obavljanje delegiranih ili prenesenih poslova iz okvira prava i dužnosti viših organa vlasti.⁴⁸

Jedinice lokalne samouprave imaju pravo na odgovarajuće vlastite izvore finansiranja kojima lokalni organi mogu slobodno raspolagati u okviru svoje nadležnosti u skladu sa zakonom. Jedan dio izvora finansiranja jedinica lokalne samouprave ostvarivat će se od lokalnih taksi i naknada čiju stopu jedinica lokalne samouprave utvrđuje u okviru zakona. Finansijska sredstva jedinica lokalne samouprave bit će srazmjerna njihovim nadležnostima koje su im dodijeljene zakonom. Svaki prijenos novih funkcija bit će praćen finansijskim sredstvima potrebnim za njihovo efikasno provođenje.⁴⁹

Imovinom u vlasništvu općine mora se upravljati u skladu sa zakonom i drugim propisima, te u interesu lokalnog stanovništva i s pažnjom dobrog domaćina. Postupak utvrđivanja i prijenosa vlasništva i rješavanje međusobnih potraživanja u vezi sa prijenosom vlasništva, kao i druga imovinska potraživanja, uređuju se zakonom. Vijeće

⁴⁷ Dedić S. "Lokalna samouprava u Federaciji Bosne i Hercegovine", Sarajevo, 1998., str. 131.

⁴⁸ Član 33. Zakona o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, ("Službene novine Federacije BiH", br. 49/06 i 51/09).

⁴⁹ Član 34. Zakona o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, ("Službene novine Federacije BiH", br. 49/06 i 51/09).

odlučuje o pričuvanju, korištenju, upravljanju i raspolažanju imovinom jedinice lokalne samouprave.⁵⁰

Jedinicama lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine pripadaju sljedeći prihodi:

a) vlastiti prihodi:

- porezi za koje jedinice lokalne samouprave samostalno određuju stopu u skladu sa zakonom,
- lokalne takse i naknade čije iznose utvrđuje vijeće u skladu sa zakonom,
- kazne i kamate u skladu sa zakonom,
- prihod od upotrebe i prodaje imovine,
- prihod od preduzeća i drugih pravnih lica u vlasništvu jedinice lokalne samouprave, kao i prihod od koncesija u skladu sa zakonskim propisima,
- darovi, nasljedstva, pomoći i donacije,
- prihodi od samodoprinosu,
- prihodi od budžetskih korisnika,
- drugi prihodi utvrđeni zakonom ili odlukom vijeća;

b) drugi prihodi:

- prihodi od dijeljenih poreza, definirani zakonom,
- transferi i grantovi od viših nivoa vlasti,
- dug u skladu sa zakonom.⁵¹

⁵⁰ Član 35. Zakona o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, ("Službene novine Federacije BiH", br. 49/06 i 51/09).

⁵¹ Član 37. Ibid.

Također, Zakonom o pripadnosti javnih prihoda u Federaciji Bosne i Hercegovine⁵² utvrđuje se pripadnost javnih prihoda u Federaciji Bosne i Hercegovine. Prema ovom zakonu, Federaciji Bosne i Hercegovine pripadaju prihodi:

- a) udio prihoda sa jedinstvenog računa, u skladu sa Zakonom o uplatama na jedinstveni račun i raspodjeli prihoda;⁵³
- b) 100% od poreza na dobit preduzeća, banaka i drugih finansijskih organizacija, društava za osiguranje i reosiguranje imovine i lica, pravnih lica, iz oblasti elektroprivrede, pošte i telekomunikacija i pravnih lica iz oblasti igara na sreću i zabavnih igara kojima je to jedina djelatnost;
- c) naknade i takse u skladu sa federalnim propisima;
- d) novčane i druge kazne u skladu sa federalnim propisima;
- e) prihodi od prirodnih dobara u vlasništvu Federacije Bosne i Hercegovine;
- f) prihodi od korištenja ili prodaje federalne imovine;
- g) donacije i
- h) drugi prihodi predviđeni zakonom i drugim propisima.⁵⁴

Udio prihoda sa jedinstvenog računa Federacije Bosne i Hercegovine, prema gore navedenoj raspodjeli, raspodjeljuje se u sljedećim procentima:

- a) finansiranje funkcija Federacije 36,20%,
- b) finansiranje funkcija kantona 51,48%,
- c) finansiranje funkcija jedinica lokalne samouprave 8,42%,
- d) Direkcija za ceste 3,90%.⁵⁵

⁵² "Službene novine Federacije BiH", br. 22/06.

⁵³ "Službeni glasnik BiH", br. 55/04.

⁵⁴ Član 4. Zakona o pripadnosti javnih prihoda u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 22/06).

⁵⁵ Član 6. Ibid.

Dakle, od ukupnih javnih prihoda u Bosni i Hercegovini, odnosno Federaciji Bosne i Hercegovine, za finansiranje lokalne samouprave na osnovnom nivou, odnosno nivou općina u Federaciji Bosne i Hercegovine, izdvaja se samo 8,42% ukupnih javnih prihoda. Uzmemmo li u obzir da od ukupnih prihoda najveći procenat ide na finansiranje funkcija kantona (izdvajanje u iznosu od 51,48% javnih prihoda), u ovom istraživanju zaključujemo da su ukupni rashodi neekonomični i neadekvatni u odnosu na ukupne prihode. Evidentan je odliv prihoda kantonima u velikoj mjeri u odnosu na same jedinice lokalne samouprave kao oblik vlasti najbliži građanima.

Zaduživanje općina dizanjem kredita kod komercijalnih banaka kao praksa bila je nepoznata u bivšoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, a za vrijeme važenja starog Zakona o osnovama lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, zaduživanje je bilo ograničeno po dva osnova: da je nužno zbog otklanjanja poremećaja u novčanim tokovima ili da se radi o zaduživanju zbog realizacije investicionih projekata.⁵⁶ Zakon o lokalnoj samoupravi ne postavlja ovakva ograničenja, što je, nema sumnje, rezultat preporuka stranih eksperata angažiranih u konsultacijama prilikom reforme sistema lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini.⁵⁷

Prema našem mišljenju, izdvajanje od 8,42% ukupnih javnih prihoda u Federaciji Bosne i Hercegovine za finansiranje funkcija lokalne samouprave u odnosu na 51,48% koji idu za finansiranje funkcija kantona nije adekvatno i otežava lokalnu infrastrukturu te izvršavanje nadležnosti općina, odnosno implementiranje lokalnih projekata koji su od najvećeg značaja za građane. Ukoliko bi *de lege ferenda* bilo izmijenjeno unutrašnje uređenje Bosne i Hercegovine, na način da se smanji broj kantona ili se pak ukinu (što podrazumijeva i reorganizaciju entiteta i uspostavljanje ekonomskih i multietničkih regija), prihodi koji bi išli za lokalnu samoupravu bili bi obimniji i adekvatni, a unutrašnja struktura bila bi održiva, ekonomična i funkcionalna.

⁵⁶ Članovi 37.-39. Zakona o osnovama lokalne samouprave u Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH”, br. 6/95).

⁵⁷ U tom smislu vidjeti kod Jokay C. “Local Government in Bosnia and Herzegovina”, u Kandeva E. “Stabilization of Local Governments”, Budapest, 2001., str. 124-126. Misli se na strane eksperte USAID-a, OSCE-a, Svjetske banke, Vijeća Evrope i drugih međunarodnih organizacija.

Učešće građana u odlučivanju u jedinicama lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine

Građani neposredno odlučuju o pitanjima iz nadležnosti organa jedinica lokalne samouprave putem referendumu, mjesnog zбора građana i drugih oblika neposrednog izjašnjavanja. Postupak i procedure neposrednog odlučivanja građana iz samoupravnog djelovanja jedinica lokalne samouprave uređuju se zakonom i statutom jedinice lokalne samouprave.⁵⁸ Svoje prijedloge građani podnose putem građanske inicijative, udruženja građana, nevladinih organizacija, kao i na drugi način utvrđen statutom.⁵⁹ Jedinice lokalne samouprave mogu uvoditi bilo koje druge mehanizme participatorne demokratije koji nisu zabranjeni zakonom.⁶⁰ Jedan od oblika neposrednog učešća građana u vršenju vlasti na nivou lokalne samouprave jeste referendum. Izjašnjavanje građana putem referendumu može se odnositi na ustav, zakone, druge akte te na druga pitanja koja su od značaja za užu ili širu zajednicu. Ovaj oblik neposredne demokratije omogućava neposredno donošenje odluka o pitanjima iz različitih oblasti društvenog života. Na ovaj način može se izraziti i političko raspoloženje naroda, ali i provesti kontrola građana nad onim što rade i odlučuju predstavnička tijela. Referendum predviđa i Evropska povelja o lokalnoj samoupravi, a u Federaciji Bosne i Hercegovine nadležno je općinsko odnosno gradsko vijeće za raspisivanje referendumu.

Referendum se može raspisati radi odlučivanja o prijedlogu za promjenu statuta, o prijedlogu općeg akta ili drugih pitanja iz organa jedinica lokalne samouprave, kao i o drugim pitanjima određenim zakonom i statutom. Odluka donesena na referendumu obavezna je za vijeće jedinice lokalne samouprave.

⁵⁸ Grupa autora (uključujući i Mujakić M.), „Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine – izabrani aspekti”, Sarajevo, 2009., str. 426.

⁵⁹ O učešću građana u odlučivanju vidjeti tekst Zlokapa Z. “Učešće građana u odlučivanju, šta Evropa očekuje od BiH” u “Srpska pravna misao”, br. 41, Banja Luka, 2007., str. 147-164.

⁶⁰ Član 43. Zakona o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, („Službene novine Federacije BiH”, br. 49/06 i 51/09).

Drugi oblik učešća građana je građanska inicijativa. U svakom demokratskom uređenju građanska inicijativa je vid demokratizacije i nezaobilazan kanal putem kojeg građani utiču na donošenje odluka od društvenog značaja. Suština građanske inicijative u tome je da inicira donošenje ili izmjenu određenog zakona ili nekog drugog pravnog akta. Za razliku od referendumu na kome se građani izjašnjavaju o ponuđenom tekstu normativnog akta, u slučaju građanske inicijative građani sami iniciraju donošenje nekog akta ili odluke.⁶¹ Primjer za građansku inicijativu jesu reakcije građana mjesnih zajednica ili općina na čijoj se teritoriji planira gradnja hidro ili termoelektrana kada bi izgradnja takvih objekata ugrozila prirodu i ekologiju/okoliš određenog prostora.

Građani imaju pravo da organu jedinice lokalne samouprave podnose inicijative za donošenje određenog akta ili rješavanje određenog pitanja iz njegovog djelovanjem Grada. Općinsko vijeće mora raspravljati o inicijativi ako ga potpisom podrži određeni broj građana upisanih u birački spisak jedinice lokalne samouprave, što se utvrđuje statutom, a ovaj broj je manji od 5% ukupnog broja građana upisanih u birački spisak te lokalne jedinice. Organi jedinica lokalne samouprave dužni su da omoguće građanima i pravnim licima podnošenje podnesaka i pritužbi na svoj rad, kao i na rad njihovih institucija i tijela, te na nepravilan odnos zaposlenih u tim tijelima kada im se obraćaju radi ostvarivanja svojih prava i interesa ili izvršavanja svojih građanskih dužnosti.

Važan oblik neposrednog učešća građana predstavlja i narodni zbor.⁶² Pod različitim imenima, zbor građana jedan je od najstarijih instrumenata neposredne demokratije. U Federaciji Bosne i Hercegovine, u mjesnim zajednicama, često se organizira zbog građana mjesne zajednice kao oblik neposrednog učešća građana.⁶³

Javna rasprava (javna diskusija ili prethodna rasprava), koju legislativa dovoljno ne naglašava ali u praksi egzistira, također je jedan od značajnih oblika učešća građana u

⁶¹ Miličević N. i dr. „Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini”, Sarajevo, 2001., str. 292.

⁶² Ibid, Sarajevo, 2001., str. 294.

⁶³ Autor je prisustvovao jednom takvom zboru građana u Mjesnoj zajednici Biberovo Polje, općina Gradačac, u ljetu 2008. godine kada se raspravljalo o lokalnoj infrastrukturi (asfaltiranje lokalnog puta i izgradnja sportskog igrališta). Naime, građani su učestvovali u omjeru 40% u troškovima izgradnje lokalnog puta, a općina 60%, što je u Federaciji Bosne i Hercegovine, nažalost, slučaj samo za ruralne mjesne zajednice, dok u urbanim mjesnim zajednicama nema ovakvog učešća građana već jedinica lokalne samouprave – općina u potpunosti finansira izgradnju lokalnog puta ili zgrade, ili pak kanton.

društvenom životu.⁶⁴ Kada se govori o javnoj raspravi, tu se u pravilu misli na diskusiju građana o nekom važnom pitanju, npr. postupku donošenja prostornih planova, izgradnji elektroenergetskih objekata, donošenja nekih propisa i sl. Cilj javne rasprave jeste da se saslušaju različita mišljenja građana na koje se direktno odnosi neki proces te da se donešu zaključci kao rezultati javne rasprave, a koji će koristiti u donošenju prihvatljivih i ekonomičnih rješenja.

Bitnost zaštite prava na lokalnu samoupravu i praksa ustavnog suda FBIH

S obzirom na to da je lokalna samouprava u Federaciji Bosne i Hercegovine garantirana Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine, proizilazi da Ustavni sud Federacije Bosne i Hercegovine treba da štiti/garantira prava na lokalnu samoupravu. Ovo je jedna veoma važna i pozitivna specifičnost pravne prirode lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine kojom je garantirano pravo na zaštitu lokalne samouprave i konkretni mehanizmi zaštite koji se mogu ostvariti putem Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine.

Međutim, u Federaciji Bosne i Hercegovine, nažalost, još nije u potpunosti zaživjela sudska praksa u punom kapacitetu, ali već postoji nekoliko interesantrih predmeta, odnosno presuda Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine kojim se ostvaruje, odnosno daje zaštitu prava lokalne samouprave. Ustavni sud Federacije Bosne i Hercegovine nadležan je, između ostalog, i za rješavanje sporova između kantona, kantona i federalne vlasti, između grada i kantona ili federalne vlasti, između općine i grada, između općine i kantona ili federalnih vlasti i dr.⁶⁵ Ovaj vid nadležnosti Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine koji se odnosi na rješavanje sporova između općina i gradova i općina i kantona daje upravo tu mogućnost zaštite prava lokalne samouprave

⁶⁴ Miličević N. i dr. „Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini”, Sarajevo, 2001., str. 298.

⁶⁵ Član IV C.3.10. i Amandman XIV. na Ustav Federacije Bosne i Hercegovine.

najnižih nivoa vlasti, odnosno jedinica lokalne samouprave u slučaju sporova sa višim nivoima vlasti.

S obzirom na važnost ovog instituta i specifičnosti zaštite prava lokalne samouprave, u nastavku će biti izložen primjer zaštite prava lokalne samouprave koristeći se *case study* metodom, odnosno sudskom praksom Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine u vezi sa zaštitom prava lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine.

U suštini, bit će predstavljen dispozitiv presude Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine u vezi sa predmetom zaštite prava lokalne samouprave iz oblasti imovine općine uz komentare u napomenama.⁶⁶ Radi se o jednoj od prvih presuda Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine u vezi sa zaštitom prava lokalne samouprave, Presuda broj: U-21/06 od 13.02.2007. godine.

Pravo na lokalnu samoupravu općine (u pogledu imovine)

1. Utvrđuje se da je Zakonom modržavnoj imovini na Unsko-sanskom kantonu („Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona”, broj 5/97) povrjenopravo općine na lokalnu samoupravu.
2. U skladu sa članom IV.C.12.b) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine i članom 37. stav 5. Poslovnika Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine („Službeni novine Federacije BiH”, broj 39/04), daje se, kaoprijelaznorješenje, mogućnost Skupštini Unsko-sanskog kantonada, u roku od šest mjeseci oddana objavljivanja ove presude u „Službenim novinama Federacije BiH”, usaglasio drebne Zakona iz tačke 1. ove presude sa članom 4. tačka 6. Evropske povelje o lokalnoj samoupravi („Službeni list RBiH”, broj 31/94), postupajući pri tome usklađujući se sa članom 56. stav 2. Zakona o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službeni novine Federacije BiH”, broj 49/06), dokad se ovaj zakon može primjenjivati.

Iz navedenog primjera zaštite prava na lokalnu samoupravu u pogledu prava na zaštitu imovine koju je utvrdio Ustavni sud Federacije Bosne i Hercegovine vidljivo je da viši nivoi vlasti u Bosni i Hercegovini (u našem primjeru – kantoni) narušavaju pravo na lokalnu samoupravu nižim organima vlasti - općinama. Radi se o zloupotrebi prava imovine lokalne samouprave.

⁶⁶ Presuda Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine br.: U-21/06 od 13.02.2007. Vidjeti: <http://www.ustavnisudbih.ba/bos/odluke/index.html#> (na dan 29.03.2010.).

Neophodno je da se predstavnici građana i vlasti jedinica lokalne samouprave češće pozivaju na zaštitu prava na lokalnu samoupravu te da se u Federaciji Bosne i Hercegovine utvrdi sudska praksa zaštite ovog prava lokalne samouprave, a u posrednom interesu krajnjih korisnika usluga – građana. Također, neophodno je da se ovaj pravni mehanizam zaštite prava lokalne samouprave proširi i na jedinice lokalne samouprave u entitetu Republika Srpska, odnosno na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine.

Osim navedene presude Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine iz oblasti zaštite prava lokalne samouprave, potrebno je vidjeti i presude u predmetima zaštite prava na lokalnu samoupravu grada u odnosu na kanton, kao što je predmet U-18/09. Specifične presude Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine su i u predmetu U-11/08 u kojem se utvrđuje povreda prava na lokalnu samoupravu i Grada Mostara i općina od strane Hercegovačko-neretvanskog kantona vezano za pripadnost javnih prihoda, zatim presuda broj U-8/08 kojom se utvrđuje povreda prava lokalne samouprave prijenosa ovlaštenja u vezi sa obrazovanjem sa Zeničko-dobojskog kantona na općinu Žepče, i drugi predmeti odnosno presude.⁶⁷

Ono što je veoma indikativno u vezi sa kršenjem prava lokalne samouprave nižih od strane viših jedinica lokalne samouprave odnosi se prije svega na pitanja imovine, koncesija, raspodjele javnih prihoda, obrazovanja i druga pitanja.

⁶⁷ Navedene presude Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine mogu se vidjeti na web prezentaciji: <http://www.ustavnisudfbih.ba/bos/odluke/index.html#>.

IV DIO: LOKALNA SAMOUPRAVA I OPĆINA NOVI GRAD

Kulturne manifestacije, programi i lokalna zajednica

Organiziranje kulturnih manifestacija i programa razvoja kulture ima dugu tradiciju u BiH, a u međupopisnom razdoblju između 2001. i 2011. godine zabilježen je znatan porast broja NVO koji su vezani za promociju kulturnih sadržaja a posebno i u Novom Gradu već žive u inostranstvu i imaju stan za odmor (Miletić, Peračković i Marinović Golubić 2017).⁶⁸ Iskustvo povećanja njezinih korisnika sadržaja i manifestacija na odrađenoj lokaciji predstavlja svojevrstan izazov – i u pozitivnom i u negativnom smislu – za različite aktere i njihove specifične interese, od stalnih stanovnika, vlasnika lokalnih firmi, vlasnika nekretnina do lokalne uprave. Iako postoji generalna pretpostavka da je utjecaj povećanja sadržaja iz kulture na razvoj regije u kojoj se odvija uglavnom pozitivan (Winkler, Deller i Marcouiller, 2015), brojne znanstvene debate u literaturi koja se bavi ovim pitanjima upućuju na to da su određeni socijalni, kulturni, ekonomski i ekološki aspekti promjena mnogo kompleksniji nego što se to na prvi pogled može doimati.

»Novi lokalci«, »ljetni ljudi« ili »došljaci«, kako ih se ponekad naziva, u ruralne predjele, u kojima najčešće kupuju ili grade svoje vikendice, dolaze povremeno i privremeno, da bi povećali kvalitetu života i rekreirali se bježeći od gradske užurbanosti i stresa u smiraj prirode (Halfacree, 2012; Pitkänen, Adamiak i Halseth, 2014). S druge strane, pretpostavka je da stali stanovnici imaju dugoročan i ekonomski orijentiran odnos prema ruralnom prostoru u kojem žive (Green i dr., 1996; Gallent, 2007). S obzirom na tu okolnost, odnos između lokalnog i privremenog stanovništva često se interpretira kao antagonizam koji proizlazi iz različitih interesa unutar istog prostora koji mogu dovesti do određenih konflikata.

Studije su pokazale da potencijalne tenzije između lokalnog i privremenog stanovništva ponekad proizlaze i iz činjenice da se njihove demografske i socioekonomske karakteristike razlikuju (Farsad i Rye, 2013; Pitkänen, Adamiak i Halseth, 2014). Na primjer, korisnici/ zainteresovani za kulturom vođene manifestacija u prosjeku su stariji, obrazovaniji i imaju veća primanja od stalnih stanovnika ruralnih zajednica (Halseth i Rosenberg, 1995; Marjavaara, 2008). Te demografske i socioekonomske razlike među

⁶⁸ Više o kulturnim manifestacijama u BiH u Miletić, 2011, i Opačić, 2013.

dyjema skupinama bitno utječu na stupanj pripadnosti i povezanosti koju akteri ostvaruju unutar mjesta. Low i Altman (1992) pokazuju da između lokalnih žitelja i »vikendaša« postoji razlika u stupnju pripadnosti, odnosno u emocionalnoj vezi s prostorom i njegovim ljudima. No, istraživanja ne nude konzistentne rezultate, pa je očito da je stupanj pripadnosti determiniran specifičnim socioprostornim kontekstom. S jedne strane, rezultati pokazuju da očito postoje određeni problemi u integraciji. To se, na primjer, vidi iz McLeodove studije američkih korisnika kuća za rekreaciju u Kostariki, koji su pokazali tendenciju getoiziranja i odvajanja od lokalne zajednice zatvarajući se u rezidencijalna naselja (McLeod, 2008). S druge strane, nailazimo i na suprotne tendencije, pa su rezultati pojedinih studija otkrili visok stupanj pripadnosti zajednici i vrlo prijateljske odnose lokalaca i došljaka (Kaltenborn, 1997; Hall i Müller, 2004; Kelly i Hosking, 2008).

Stupanj integracije u lokalnu zajednicu, o kojem ovisi i razina potencijala za konflikt u nekoj zajednici, u uskoj je vezi s društvenim i kulturnim promjenama koje »vikendaši« donose sa sobom, tj. s načinom na koji će te promjene prihvati stalni stanovnici. Kao što je već rečeno, istraživanja su detektirala bitne razlike u demografskim i socioekonomskim karakteristikama tih dviju skupina, a to se također odnosi i na životne vrijednosti i svjetonazole. Jordan (1980) upozorava na opasnost od konflikta koji može proizići iz sudara urbane i ruralne kulture, tj. modernih svjetonazora naspram tradicionalnih vrijednosti i normi lokalne zajednice. U literaturi je još mnogo primjera u kojima je naglašena percepcija lokalnih žitelja o došljacima kao uljezima, kao onima koji imaju iskrivljene vrijednosti, prijete lokalnoj kulturi i koji remete ustaljenu dinamiku zajednice (Barlow i Cocklin, 2003; Fountain i Hall, 2002). Čini se da u najvećem broju slučajeva tenzije i sukobi između privremenih i stalnih stanovnika proizlaze iz činjenice da su interesi i vizije obaju skupina zainteresiranih aktera u diskrepanciji. Korisnici manifestacija i ljudi koji su trajno naseljeni u nekoj zajednici imaju drukčija očekivanja, potrebe i zahtjeve od prostora, što je vidljivo i u njihovim neusklađenim stavovima kad je riječ o odnosu prema obliku i intenzitetu razvoja, uključujući i stavove o ekološkim pitanjima.

S obzirom na svoju trajnu povezanost sa specifičnim mjestom, autohtono je stanovništvo zainteresirano za ekonomski razvoj, pa je ekspanzija u tom smislu uglavnom, iako ne uvijek, prihvaćena kao potencijalni razvojni čimbenik (Rye, 2011), a samim time i

generator povećanja životnog standarda zajednice. U mnogim slučajevima, prihodi koje generira mnogo su veći od onih koje lokalno stanovništvo ima priliku priskrbiti kroz tradicionalne izvore (Nordin, 1994, prema Marjavaara, 2008). Također, u mnogim se slučajevima pokazalo da fenomen razvoja i promocije kulture pomaže očuvati određene djelatnosti i usluge koje bi inače, zbog sve veće depopulacije ruralnih područja, bile osuđene na propast (Marjavaara, 2008). Međutim, iako postojanje kulturnih djelovanja na nekom lokalitetu stvara nove i raznovrsnije ekomske aktivnosti, novokreirani poslovi vrlo su često samo sezonski i slabije su plaćeni, jer ne zahtijevaju visoko kvalificirane vještine (Rye, 2011). Nadalje, građani, za razliku od lokalnih žitelja, imaju vrlo ograničen ili ponekad čak i negativan odnos prema rastu i intenzivnjem razvoju, jer u središtu njihovog interesa primarno stoji očuvanje ruralne idile koja određenim promjenama u prostoru može biti ugrožena (Farstad, 2013). Kad je u pitanju odnos prema intenziviranju turizma, tu je također interes lokalne zajednice mnogo izraženiji od onoga što ga imaju »vikendaši« (McIntyre i Pavlovich, 2006; Jaakson, 1986).

Tema razvoja i ekonomskog rasta, logično, usko je vezana s pitanjima odnosa prema ekologiji i zaštiti prostora. Kuće za rekreaciju često se nalaze u područjima osjetljivih ekosistema pa može doći, pogotovo zbog ekstenzivnije gradnje, do različitih poremećaja poput uznemiravanja životinja (Lepczyk i dr., 2013) i zagađenja (Peterson, Cumming i Carpenter, 2003; Hiltunen, 2007). Međutim, s druge strane, s obzirom na negativni odnos prema intenzivnjem i bržem razvoju koji proizlazi iz specifičnih interesa koje građani ka kulturnim manifestacijama imaju, ne čudi što je veći broj istraživanja pokazao da je ta skupina aktera posebno zainteresirana za ekološka pitanja i očuvanje okoliša (Winkler, Deller i Marcouiller, 2015).

Iako se na temelju rezultata različitih istraživanja brojnih aspekata utjecaja kulture življenja stanovanja na lokalne zajednice ne mogu donijeti jednoznačni zaključci, čini se kako ipak u određenom broju slučajeva društvene, ekomske i prostorne promjene koje nastaju uplivom novih elemenata otvaraju prostor za određene tenzije i konflikte. Zbog različitih vizija, stavova i vrijednosti ponekad dolazi do problema u integraciji i usklađivanju interesa različitih aktera, pa se sve više govori o važnosti zajedničke odgovornosti i participacije obiju zainteresiranih strana u kreiranju lokalnih politika. Osim što građani ponekad mogu utjecati na produbljivanje lokalnih sukoba, njihova formalna i neformalna participacija u životu zajednice kroz predlaganje novih ideja ili

stavljanje na raspolaganje svojih znanja i ekspertiza, može biti od izrazite koristi za obje strane.

Nordin i Marjavaara (2012) naglašavaju kako je participacija stalnih i privremenih stanovnika u donošenju zajedničkih odluka važna, ne samo kao izraz demokratičnosti, nego i kao instrument minimiziranja potencijalnih konflikata u zajednici koju dijele.

Faktori koji utječu na kulturnu participaciju povremenih i stalnih stanovnika

Participacija građana u društvenom životu jedna je od ključnih strategija kojim se lokalna zajednica pokušava uključiti u proces donošenja odluka i tako poboljšati uvjete života na svim razinama. Suvremeni participacijski modeli evoluirali su u popularna rješenja za različite upravljačke politike, prostorno planiranje i razvoj društvene dinamike te je proces participacije postao nova dominantna doktrina u pitanjima regeneracije naselja (Maggin, 2007). Zajedno s pravičnošću, svjesnošću i društvenom kohezijom, participacija je jedan od četiriju stupova društvene održivosti (Murphy, 2012). Participacijski procesi u kontekstu obilježeni su činjenicom da administrativno-upravljačke politike nerijetko gube bitku s kontroliranjem razvoja naselja koja imaju veliki udio objekata za odmor zbog sve veće mobilnosti, kao i različitih tipova kulturne manifestacije kojima danas svjedočimo, gdje se primarno i sekundarno organiziranje kulturnog događaja redefiniraju, katkad i preklapaju. Tako Mišetić (2006) ukazuje na poništavanje hijerarhijskog odnosa, dajući time na važnosti »drugom domu«. Brzina kojom se događaju transformacije, u prostornoj ali i društvenoj dinamici naselja, zahtijeva redefiniranje upravljačkih procesa, a naglasak se stavlja upravo na jačanje spektra formalnih i neformalnih participacijskih procesa u svrhu postizanja različitih tipova održivosti. U naseljima koja imaju znatan udio u kulturnom sadržaju, participacijski proces predstavlja svojevrsni izazov zbog karakteristične temporalnosti, ali i dualnosti koja karakterizira zajednicu.

Društvena održivost lokalnih zajednica početkom 21. stoljeća redovito se povezuje s procesima participacije u planiranju projekata, stoga nije pogrešno zaključiti da je participacija u lokalnom razvoju dobrodošla praksa u rješavanju društvenih, kulturnih,

ekoloških i razvojnih prepreka koje susrećemo u različitim tipovima zajednica. Ipak, blago romantična semiotika participacije kao ideološkog koncepta polako nestaje s obzirom na to da istraživanja upućuju na činjenicu da je riječ o fenomenu koji je teško definirati, a nerijetko još teže provesti u praksi (Cornwell, 2008; Leal, 2007). Participacija je multidimenzionalan i složen koncept čije se definicije razlikuju i zauzimaju cijeli spektar društvenog djelovanja ovisno o tome iz koje discipline istražujemo fenomen. Već je i Aristotel naglašavao društvenu važnost participacije u postizanju »dobrog života« kao jednog od ključnih faktora realizacije ljudskog bića kao *zoon politikona*. Stoga možemo zaključiti da bi sudjelovanje u životu zajednice trebao biti jedan od važnijih aspekta društvenog života (Cohen i Uphoff, 1980). Cornwell (2008) naglašava činjenicu da je participacijski proces, kao i mnoga druga društvena djelovanja, zapravo svojevrsna igra moći među različitim akterima. Sporazumijevanje tih različitih aktera upravo je bit demokracije prema Habermasu, koji naglašava važnost komunikacije u participacijskom procesu definirajući razgovor kao veliki potencijal društvenog djelovanja. (Habermas, 1984, prema Mišetić, 2016) Umjesto stroge definicije participacijskog procesa, u literaturi susrećemo više tipologija participacije koji često proizlaze iz triju ključnih pitanja koja su Cohen i Uphoff (1980) postavili naglašavajući da se participacija uvijek događa u specifičnom kontekstu: tko participira, kako participira i koji tip participacije odabire. Nadalje, participacijski proces moguće je definirati ovisno o tome za što služi sam proces pa tako White (1996) govori o nominalnoj, instrumentalnoj, reprezentativnoj te transformativnoj participaciji, gdje je u potonjoj bit u osnaživanju same zajednice kao dinamičnom procesu u kojem je participacija i sredstvo i cilj.

Razlikujući participacijske procese možemo govoriti o tzv. pozvanoj participaciji te o autonomnoj ili popularnoj participaciji. *Pozvana* participacija odnosi se na organizirani proces čije vodstvo ne dolazi nužno direktno iz zajednice, bilo da je riječ o državnoj, privatnoj ili neprofitnoj organizaciji, dok je *autonomna* participacija zapravo sudjelovanje zajednice u različitim aktivnostima koje pridonose ostvarenju prava ili odlučivanju o prerekama ili projektima u specifičnom kontekstu (Cornwell, 2008). Nadalje, kad istražujemo procese participacije, možemo identificirati različite pristupe participativnom procesu: administrativno-upravljačke politike koje spadaju u tzv. participaciju u razvoju (*participation in development*) ili pak participacija u planiranju (*participation in planning*), koja često podrazumijevaju razmjerno velike projekte i

planove koji se nerijetko odvijaju na razini onog što White (1996) naziva nominalnom participacijom u čijoj je konačnici samo prikaz ili ideja participacije u svrhu legitimacije. Ono što je zajedničko svim tipovima participacije jest činjenica da se participacijski procesi redovito odvijaju unutar specifične zajednice i na specifičnom prostoru, što bi značilo da *osjećaj zajednice* kao i *povezanost s mjestom* utječe na razinu participacije (Talò, Mannarini i Rochira, 2014; Stedman, 2006). Manzo i Perkins (2006) naglašavaju neformalne društvene odnose te povjerenje među susjedima kao bitan katalizator participacije, dok povezanost s mjestom potiče ljudi da zaštite, održavaju ili mijenjaju prostor koji za njih ima značenje, što također utječe na zainteresiranost za sudjelovanje u planiranju lokalnog razvoja. Stoga je bitno obuhvatiti različite razine participacije u planiranju lokalnog razvoja, jer je cilj utvrditi postoje li više razine participativnog procesa kao što su instrumentalni, reprezentativni i transformativni s obzirom na karakteristike lokalne zajednice u naseljima s velikim udjelom kulture u općini.

Participacijski proces u BiH često je dio planske dokumentacije i različitih strategija razvoja. Tako je u *Strategiji prostornog razvoja* BiH participacija identificirana kao pojam koji je »kao kohezivno i komunikacijsko sredstvo postao apsolutno neizbjegjan« (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2016: 213). U tom se dokumentu definiraju i ključni problemi procesa participacije, a to su nerazumijevanje koncepta javnog te provedba komunikacije s javnošću, kao i načini na koji se ti problemi pokušavaju riješiti edukacijom, razumijevanjem, zajedničkim jezikom i zainteresiranošću. Činjenica da je participacijski proces prepoznat kao bitan ipak nije dovoljna da se razina participacije pomakne s nominalne razine, što sugeriraju i recentna istraživanja (Uršić, Mišetić i Mišetić, 2015). Velik dio istraživanja participacije u BiH bavi se analiziranjem odnosa različitih aktera koji sudjeluju u participacijskom procesu s naglaskom na nedovoljnu participaciju gađana, ali istodobno i na potrebu za participacijom, pogotovo kad je u pitanju lokalni razvoj (Mišetić, Krnić, Kozina, 2013; Svirčić Gotovac i Zlatar, 2008; Svirčić Gotovac, 2010; Uršić, Mišetić i Mišetić, 2015). Takva situacija predstavlja izazov još od osamdesetih godina 20. stoljeća, kad su provedena istraživanja ukazala na potrebu za sudjelovanjem građana u procesima planiranja, ali i identificirala neke od ključnih aspekata za razvoj kvalitetnoga participacijskog procesa kao što je povezanost veličine grada i razine zainteresiranosti za

sudjelovanje te povezanost stupnja obrazovanja i društvenog statusa sa željom za participiranjem u različitim procesima unutar zajednice (Čaldarović, 1987).

Dakle, u procesu definiranja poželjnog smjera lokalnog razvoja jedan od temeljnih problema jest iznalaženje ciljeva i rješenja prihvatljivih najširem krugu dionika. Pritom planiranje lokalnog razvoja u sredinama pritisnutima širenjem kulturnih sadržaja nailazi i na dodatni izazov. Naime, udovoljavanje razvojnim aspiracijama u takvim naseljima nešto je kompleksniji poduhvat nego u drugim naseljima, jer tamo i povremeni stanovnici imaju određena očekivanja. Polazeći od naznačenoga problema, naša je studija usmjerena na pitanje uloge stalnih i povremenih stanovnika u promišljanju lokalnog razvoja i kulture. Provedena je analiza imala dva osnovna cilja: (1) doznati u kojoj mjeri stalni i povremeni stanovnici participiraju u pojedinim segmentima planiranja lokalnog razvoja te (2) ispitati povezanost participacije u planiranju lokalnog razvoja s razvijenošću lokalnih društvenih odnosa.

V DIO: EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

Osnovna obilježja istraživanog prostora

Općina Novi Grad smještena je u FBiH Kantonu Sarajevo. Određene aktivnosti pokrenute od lokalnih vlasti bile su mnogobrojne.

Aktivnosti su:

- 2016. godine otvoren je galerijski prostor u Općini Novi Grad Sarajevo u kojem se svakodnevno održavaju izložbe,
- Centar za kulturu "Vila Hadžihalilovića" (U Centru se održavaju različite izložbe, koncerti, teatarske predstave, književne večeri i javne diskusije. Na raspolaganju je omladini zainteresiranoj za umjetnost, obrazovanje i kulturu , održavaju se različite sekciјe, od literarne, likovne, muzičke, dramske, glumačke, novinarske, do filmskih projekcija.
- Svake godine Općina Novi Grad Sarajevo organizuje Novogradske dane (gdje građani mogu uživati u raznovrsnim programskim sadržajima, namijenjenim svim generacijama, od najmlađih sugrađana do penzionera. Na više lokacija održavaju se kulturni, zabavni i sportski sadržaji, u Centru „Safet Zajko“, Centru za kulturu - vila Hadžihalilovića, i drugim lokacijama.
- U sklopu manifestacije održavaju se koncerti zabavne, klasične i duhovne muzike, kao i pozorišne predstave, izložbe, te brojni drugi kulturni i sportski sadržaji.
- Obilježavaju se značajni datumi, događaji i ličnosti iz perioda odbrambeno-oslobodilačkog rata, Dan odbrane općine i bitke na Žuči, na Golom brdu.
- Učenici sedmog razreda osnovnih škola s područja općine Novi Grad svake godine posjete institucije kulture sa kojima Općina Novi Grad Sarajevo ima potpisani sporazum o saradnji u oblasti umjetnosti, kulture i obrazovanja. 1.100 učenika iz 15 škola u pratnji nastavnika i predstavnika Službe za obrazovanje, kulturu i sport posjetili su Brusa bezistan, Gazi Husrev-begovu biblioteku, Bošnjački institut – Fondacija Adila Zulfikarpašića i Zemaljski muzej.

Figure 2. Općina Novi Grad i realizovani projekti

Figure 3. Izložba i stadion F.K. Olimpik (Od kulture, preko sporta do umjetnosti na području oćine Novi Grad)

Prikupljanje podataka i instrumenti

Podaci analizirani u ovom radu prikupljeni su anketnim istraživanjem provedenim pri u sklopu master teze „Upravljanje kulturom u jedinicama lokalne samouprave“ Studija slučaja Općina Novi Grad Sarajevo u proljeće i ljeto 2019. u Novom Gradu. Istraživanje je obavljeno na probabilističkom višeetepnom uzorku, pri čemu je u prvoj etapi izbor kućnih adresa stratificiran po statističkim krugovima kako bi se osigurala teritorijalno

proporcionalna zastupljenost. U drugoj etapi korištenjem tablice slučajnih brojeva birana su kućanstva, a u trećoj etapi korištenjem metode prvog rođendana proveden je slučajan izbor ispitanika unutar kućanstva. Anketiranje su osobno proveli suradnici na projektu, strukturiranim intervjoum na kućnoj adresi u Novom Gradu. Pritom su korištena dva upitnika. Upitnik za stalne stanovnike imao je ukupno 48 pitanja (intervjui su u prosjeku trajali 26 minuta), dok je upitnik za povremene stanovnike imao 56 pitanja (intervju su u prosjeku trajali 29 minuta). Ispitanici su prije anketiranja upoznati sa sadržajem i svrhom istraživanja, zagarantovana im je povjerljivost prikupljenih podataka, te je tražen njihov usmeni pristanak za sudjelovanje u istraživanju. Ukupno je uzorkom zahvaćeno 203 stalna i 211 povremenih stanovnika, pri čemu je stopa odziva kod stalnih stanovnika iznosila 85%, a kod povremenih 74%.⁶⁹

U svrhu mjerenja participiranja u procesu planiranja lokalnog razvoja koristili smo se setom pitanja koja se odnose na sudjelovanje u pojedinim fazama toga procesa. Kreiranim instrumentom zahvaćene su aktivnosti od pokretanja inicijativa, preko davanja individualne potpore inicijativi, zatim sudjelovanja u neformalnoj raspravi do sudjelovanja u formalnoj javnoj raspravi. U formuliranju čestica za spomenute dimenzije oslonili smo se na instrument kojim su se Cicognani i dr. (2008) koristili za mjerenje društvene participacije, a koji sadržava i nekoliko indikatora usmjerenih na participaciju u planiranju razvoja. Konkretno, za spomenute faze u procesu planiranja razvoja koristili smo se sljedećim indikatorima: slanje pisma ili dopisa ili telefonski poziv kojim se htjelo potaknuti neke promjene u Novom Gradu (pokretanje inicijative), potpisivanje neke peticije kojom se htjelo potaknuti neke promjene u Novom Gradu (davanje individualne potpore inicijativi), osobni razgovor s nekim o problemima koji utječe na kvalitetu življjenja u Novom Gradu (sudjelovanje u neformalnoj raspravi) te prisustvovanje javnom skupu kojim se htjelo potaknuti neke promjene u Novom Gradu, npr. javna rasprava o prostornim planovima (sudjelovanje u formalnoj javnoj raspravi). Sudjelovanje u svakoj od spomenutih aktivnosti mjereno je na skali s tri stupnja: »nikad«, »jednom« i »više puta«. Sumiranjem zabilježenih vrijednosti dobivena je skala koja je korištena u daljnjoj analizi. Vrijednosti na taj skali imale su teorijski raspon od 4 do 12. Najmanja ocjena na skali odnosi se na ispitanike koji nikada nisu sudjelovali ni u jednoj od spomenutih

⁶⁹ U izračun stopu odziva nisu uključene adrese na kojima ni iz trećeg pokušaja nisu zatečeni stanari.

aktivnosti (njih je u uzorku stalnih stanovnika bilo 69%, dok ih je u uzorku povremenih stanovnika bilo 61,1%), a najveća se odnosi na one ispitanike koji su u svim spomenutim aktivnostima sudjelovali više puta (njih je u uzorku stalnih stanovnika bilo 1%, dok ih je u uzorku povremenih stanovnika bilo 0,5%). Opisana razlika uočena na sumarnoj skali participacije u planiranju razvoja između stalnih i povremenih stanovnika nije bila statistički značajna ($t = 2,24$; $p = 0,13$). Provedena analiza glavnih komponenti potvrdila je jednofaktorsku strukturu na tom instrumentu kod obiju promatranih skupina. Saturacija čestica na izdvojenom faktoru kretala se između 0,53 i 0,87, a Cronbachov α koeficijent iznosio je 0,8 na uzorku stalnih i 0,79 na uzorku povremenih stanovnika.

Intenzitet i karakter lokalnih društvenih odnosa dvije su dimenzije na koje je stavljen fokus u ovoj analizi. Intenzitet lokalnih društvenih odnosa zahvaćen je Skalom susjedskih odnosa (Prezza i dr., 2001). Skala se sastoji od sedam čestica: pet ih mjeri učestalost, a dvije gustoću društvenih odnosa sa susjedima. Učestalost susjedskih odnosa (koliko često: posjećujete susjede u njihovom domu; susjedi posjećuju Vas u Vašem domu; zastanete i razgovarate sa susjedima; zajedno s njima obavljate neke poslove; sa susjedima izmjenjujete usluge) mjerena je na ljestvici od pet stupnjeva (od »nikad« do »svakodnevno«). Gustoća susjedskih društvenih odnosa zahvaćena je pitanjima otvorenog tipa o broju osoba od kojih mogu posuditi neke male stvari te o broju osoba koje smatraju prijateljima u Novom Gradu.⁷⁰ Skalom se u analizi koristimo u sumarnoj verziji, što je i njezin izvorni oblik (Prezza, 2001), a na taj način je već korištena u analizama lokalnih društvenih odnosa u bh društvu (Miletić, Krnić i Majetić, 2016). Analizom glavnih komponenti, u jednofaktorskoj strukturi utvrđena je saturacija čestica u rasponu od 0,53 do 0,86 pri čemu je vrijednost Cronbachova α koeficijenta bila 0,85 za uzorak stalnih te 0,83 za uzorak povremenih stanovnika. Druga analizirana dimenzija, odnosno karakter lokalnih društvenih odnosa, zahvaćen je pitanjem o preferencijama u društvenoj interakciji koju ispitanici imaju u Novom Gradu. Konkretno, od ispitanika smo tražili da odgovore druže li se (1) isključivo s povremenim stanovnicima, (2) nešto više s povremenim nego sa stalnim stanovnicima, (3) podjednako s povremenim i sa

⁷⁰ Dobiveni su odgovori prekodirani u skalu s pet stupnjeva i to na sljedeći način: pet bodova nosio je odgovor »sve«, »puno« te odgovori u kojima je naveden broj osoba od sedam ili više; četiri boda dobili su odgovori »većinu« te broj pet ili šest; tri su boda dobili odgovori »dosta«, »više njih« te broj tri ili četiri; dva je boda nosio odgovor »malo«, »nekoliko« ili broj jedan i dva; jedan je bod dobio odgovor »nikoga« te broj nula.

stalnim stanovnicima, (4) nešto više sa stalnim stanovnicima ili (5) isključivo sa stalnim stanovnicima.

Kao jedan od mogućih čimbenika participacije u planiranju lokalnog razvoja analiziran je i stav o (ne)uspješnosti dosadašnjeg razvoja naselja. Pritom nas je zanimala ukupna ocjena, odnosno osnovni dojam, o smjeru promjena uvjeta življenja u Novom Gradu. Konkretno, od ispitanika je traženo da ocjene postaje li život u Novom Gradu bolji (ugodniji) ili teži. Osim navedenih varijabli, u analizi su korištena i sljedeća demografska i socioekonomski obilježja ispitanika: spol, dob i prosječna mjesecna primanja po članu kućanstva (Grafikon 1).

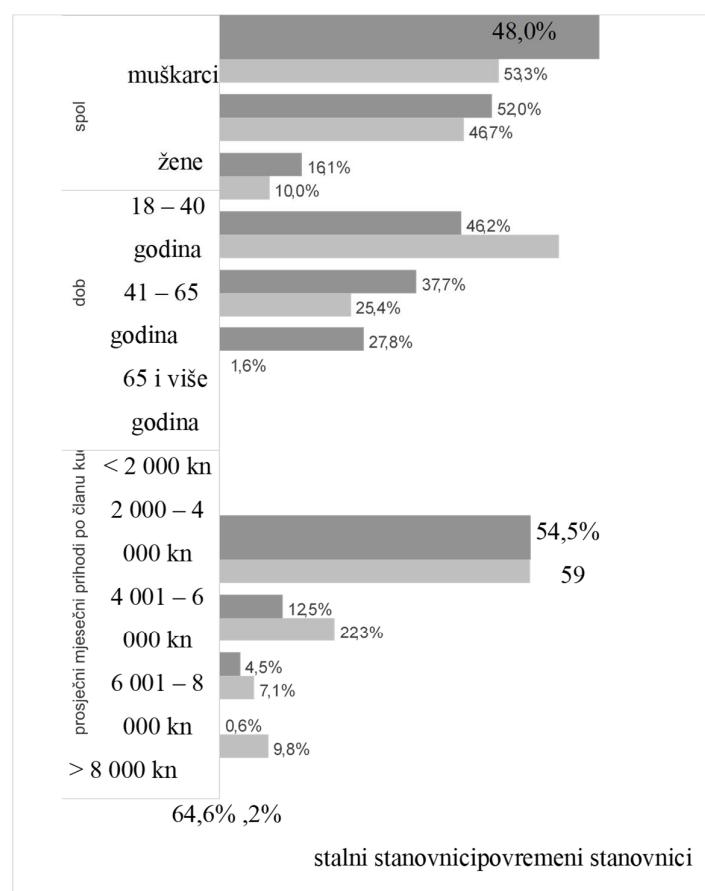

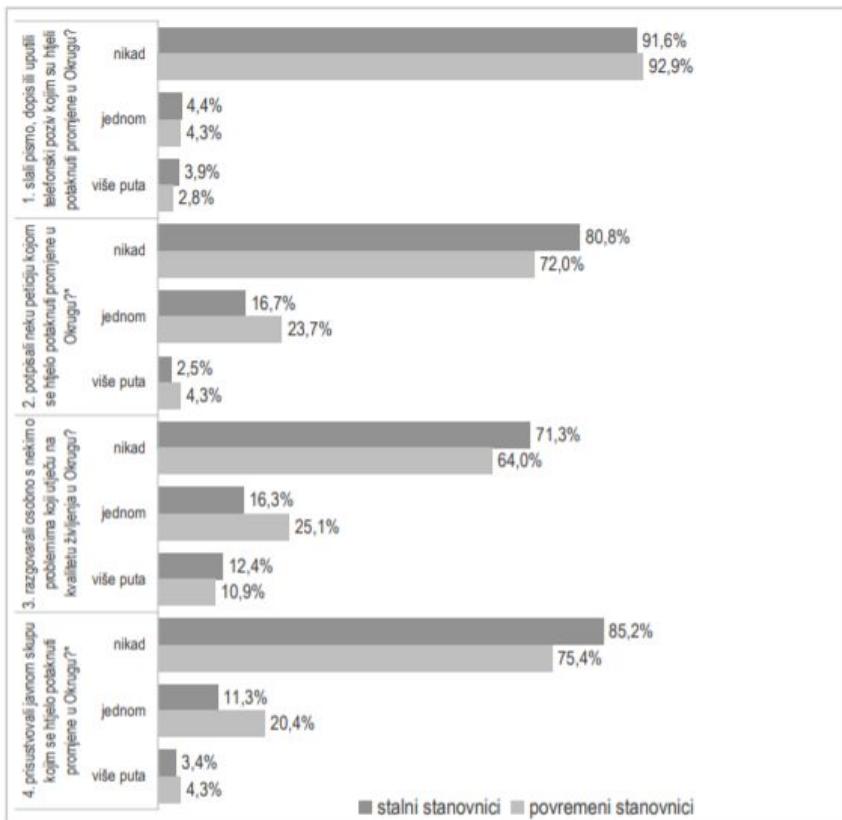
Figure 4. Osnovna demografska i socioekonomski obilježja ispitanika

Analizu navedenih varijabli proveli smo u dva koraka. Fokus je najprije stavljen na deskriptivnu razinu, uključujući korelacijsku analizu te testiranje statističke značajnosti

razlika između stalnih i povremenih stanovnika. U drugom koraku provedena je višestruka linearna regresijska analiza u kojoj smo kriterijsku varijablu participacije u procesu planiranja lokalnog razvoja analizirali s obzirom na tri prediktorska sklopa. Podatci su analizirani s pomoću programskog paketa IBM SPSS Statistics 23.

Rezultati

Rezultati sugeriraju relativno nisku razinu participacije ispitanika u sve četiri obuhvaćene faze planiranja lokalnog razvoja (Grafikon 2). Naime, za svaku spomenutu aktivnost velika većina ispitanika kod obiju promatranih skupina odgovorila je da nikad nije sudjelovala ni u jednoj fazi. Pritom je nešto više ispitanika participiralo u planiranju razvoja kroz sudjelovanje u neformalnom razgovoru o problemima koji utječu na kvalitetu življenja u Novom Gradu (28,7% stalnih i 36% povremenih stanovnika), a najrjeđe su ispitanici bili pokretači inicijative kojom se htjelo ostvariti neke promjene u Novom Gradu (8,3% stalnih i 7,1 povremenih stanovnika). Utvrđene su statički značajne razlike ($p < 0,05$) između dviju promatranih skupina u participaciji u planiranju razvoja, prema kojima povremeni stanovnici nešto češće potpisuju peticije ($t = 4,37$) te prisustvuju javnim skupovima na kojima se htjelo potaknuti neke promjenu u Novom Gradu ($t = 4,61$).

* $p < 0,05$

Figure 5. Participacija u procesu planiranja lokalnog razvoja – usporedba stalnih i povremenih stanovnika

Ranije je spomenuto da je Novom Grad posljednjih desetljeća 20. stoljeća i početkom 21. stoljeća doživio intenzivan turistički razvoj, što je dovelo do znatnih socioprostornih promjena, u prvom redu do useljavanja stanovništva te gradnja velikog broja stambenih i turističkih objekata. Dio prostornog razvoja naselja odvijao se izvan planom zadanih okvira. U tom kontekstu zanimalo nas je kako su se razvojni procesi odrazili na kvalitetu življenja u Novom Gradu. S obzirom na cilj analize, pitanje nije bilo usmjereno na pojedine sektorske ocjene nego na ukupnu ocjenu. Pokazalo se da postoji statistička značajna razlika ($\chi^2 = 21,19$; $p < 0,01$) u doživljaju uvjeta življenja u Novom Gradu između stalnih i povremenih stanovnika (Grafikon 3). Kod stalnih stanovnika neznatno je veći broj onih koji smatraju da život u Novom Gradu postaje sve težim od onih koji kažu da život u Novom Gradu postaje sve boljim (52% prema 48%). S druge strane, povremeni stanovnici znatno češće smatraju da stvari u Novom Gradu idu nabolje; njih

70,6% smatra da život u Novom Gradu postaje ugodnijim, dok je onih koji smatraju da je život u Novom Gradu sve težim 29,4%.

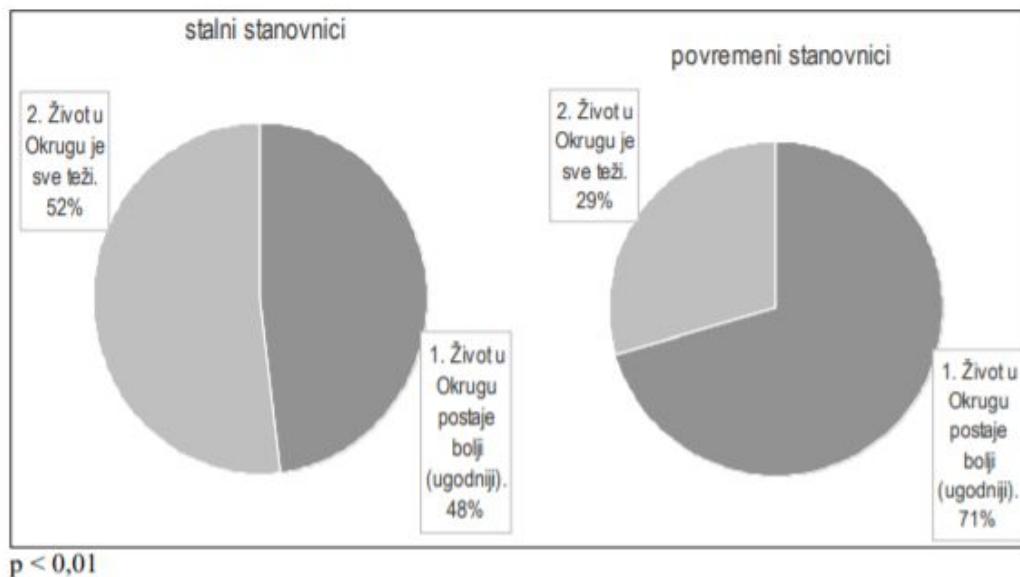

Figure 6. Stav o smjeru u kojem se razvija Novi Grad – usporedba stalnih i povremenih stanovnika

Razvijenost susjedskih društvenih odnosa analizirana je kroz prizmu učestalosti kontakata sa susjedima te broja prijatelja i poznanika u susjedstvu (Tablica 1). Među analiziranim skupinama ispitanika nije bilo razlike u redoslijedu aktivnosti kojima je mjerena učestalost susjedskih društvenih odnosa. I stalnim i povremenim stanovnicima usputni je razgovor najčešći oblik interakcije sa susjedima, dok su najrjeđe bili uključeni u zajedničko obavljanje nekog posla. No, neke razlike ipak postoje. Stalni stanovnici statistički značajno češće od povremenih stanovnika posjećuju susjede ($t = 14,00$; $p < 0,01$) i susjedi posjećuju njih ($t = 7,11$; $p < 0,01$), češće i zastanu i razgovaraju sa susjedima ($t = 20,17$; $p < 0,01$) te češće izmjenjuju usluge ($t=4,37$; $p < 0,05$). Uočene su razlike nešto veće kod čestica koje se odnose na međusobno posjećivanje u domu (primjerice, 59,4% ispitanika u uzorku stalnih stanovnika često ili svakodnevno posjećuje susjede, dok tako često u posjeti susjedima odlazi tek 35,6% ispitanika iz skupine povremenih stanovnika), dok su razlike relativno male kod čestice koja se odnosi na razmjenu usluga sa susjedima (to često ili svakodnevno čini 35,7% ispitanika iz skupine stalnih stanovnika i 30,9% iz skupine povremenih stanovnika). Što se tiče gustoće susjedskih odnosa, ispitanici su imali veći broj poznanika nego prijatelja u susjedstvu u Novom Gradu, pri čemu razdioba odgovora pokazuje da samo manji broj ispitanika u

objema analiziranim skupinama nema nikakve društvene odnose sa susjedima. Među stalnim stanovnicima njih 3,7% nema nikoga u svom susjedstvu pitati za posudbu neke male stvari, dok njih 6,4% u svom susjedstvu nema prijatelja. U uzorku povremenih stanovnika, nije bilo ispitanika koji u susjedstvu u Novom Gradu nema nikoga pitati za posudbu malih stvari, dok je njih 3,9% izjavilo da u susjedstvu u Novom Gradu nema prijatelja. Stalni stanovnici imaju nešto veći broj poznanika u Novom Gradu od povremenih stanovnika ($t = 6,44$; $p < 0,05$), dok s obzirom na broj prijatelja među susjedima nije bilo statističke značajne razlike.

učestalost susjedskih društvenih odnosa; Koliko često:	stalni stanovnici						povremeni stanovnici							
	nikad			svakodnevno			nikad			svakodnevno				
	rijetko	ponekad	često	M	SD	rijetko	ponekad	često	M	SD				
1. posjećujete susjede u njihovom domu?**	2,5	8,4	29,7	51,0	8,4	3,54	0,86	0,5	11,4	52,6	33,2	2,4	3,26	0,70
2. susjadi posjećuju Vas u Vašem domu?**	2,5	7,4	31,2	50,0	8,9	3,55	0,85	0,5	11,4	47,4	35,1	5,7	3,34	0,77
3. zastanete i razgovarate sa susjedima?**	2,5	1,0	12,4	37,6	46,5	4,25	0,89	0,0	2,8	27,0	49,3	20,9	3,88	0,76
4. zajedno s njima obavljate neke poslove?	17,3	20,8	31,2	27,2	3,5	2,79	1,13	16,1	31,3	24,6	25,6	2,4	2,67	1,10
5. sa susjedima izmjenjujete usluge?*	9,4	17,8	37,1	30,7	5,0	3,04	1,03	11,4	29,0	28,6	27,6	3,3	2,82	1,06
<i>gastroča susjedskih društvenih odnosa***</i>														
6. Koliko susjeda u Okrugu biste mogli pitati da Vam posude neke male stvari?*	3,7	13,9	24,1	20,3	38,0	3,75	1,21	0,0	18,3	30,4	37,7	13,6	3,47	0,95
7. Koliko susjeda u Okrugu smatrate svojim prijateljima?	6,4	26,3	21,1	21,1	25,1	3,32	1,28	3,9	25,7	25,1	16,2	29,1	3,41	1,26

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

*** Značenje bodova: 1 – odgovor »nikog« te broj nula; 2 – odgovor »malo«, »nekoliko« ili broj 1 i 2; 3 – odgovori »dosta«, »više njih« te broj 3 ili 4; 4 – odgovori »većinu« te broj 5 ili 6; 5 – odgovor »sve«, »punو te broj 7 ili više.

Tabela 1. Skala susjedskih društvenih odnosa – usporedba stalnih i povremenih stanovnika (%)

Odgovori na pitanje s kime se više druže upućuju na postojanje određene sklonosti da se društvene veze više razvijaju unutar »vlastite« skupine (Tablica 2). Konkretno, 36,5% stalnih i 39,4% povremenih stanovnika izjavilo je da se podjednako druže s objema analiziranim skupinama, dok se 47% stalnih stanovnika druži više sa stalnim stanovnicima, a 41,3% povremenih druži se više s povremenim stanovnicima. Češće druženje s članovima druge skupine znatno je rjeđe, samo otprilike 10% ispitanika iz uzorka stalnih stanovnika druži se više s povremenim stanovnicima, dok se približno 15% ispitanika iz uzorka povremenih stanovnika više druži sa stalnim stanovnicima.

Tabela 2. Preferencije u uspostavi lokalnih društvenih veza – usporedba stalnih i povremenih stanovnika (%)

U Novom Gradu se družite:	stalni	povremeni
	stanovnici	stanovnici
1. isključivo s povremenim stanovnicima	2,0	3,8
2. nešto više s povremenim nego sa stalnim stanovnicima	9,0	41,3
3. podjednako s povremenim i sa stalnim stanovnicima	36,5	39,4
4. nešto više sa stalnim stanovnicima	47,0	15,4
5. isključivo sa stalnim stanovnicima	5,5	0,0

U sljedećem je koraku, korištenjem višestruke linearne regresijske analize, istražena povezanost participacije u planiranju razvoja s lokalnim društvenim odnosima, pri čemu su ocjena dosadašnjeg razvoja Novom Grada te demografska i socioekonomski obilježja ispitanika bile kontrolne varijable. Kao kriterijska varijabla u regresijskoj analizi korištena je sumarna skala participacije u planiranju razvoja. Prilikom provedbe regresijske analize provjeravani su i modeli s drugim varijablama (npr., najviši završeni stupanj obrazovanja, migracijska obilježja, razvojne aspiracije), a za odabrani set prediktora odlučili smo se vodeći računa o problemu kolinearnosti prediktora, usklađenosti broja prediktorskih varijabli s veličinom uzorka te ukupnoj količini objašnjene varijance.

U nastavku su predstavljene analize dvaju regresijskih modela, jedan za uzorak stalnih stanovnika i jedan za uzorak povremenih stanovnika. Kod obaju analiziranih modela korištena je hijerarhijska regresijska analiza s tri bloka. U prvi su blok uvrštene demografske i socioekonomski varijable (spol, dob i prosječna mjesecna primanja po članu kućanstva), u drugom je bloku dodana ocjena uvjeta življenja u Novom Gradu, dok su u trećem bloku uključene varijable koje se odnose na susjedske društvene odnose u Novom Gradu (skala susjedskih odnosa te sklonost razvijanju međugrupnih susjedskih odnosa).

U Tablici 3 prikazani su Pearsonovi koeficijenti korelacija u odnosu varijabli uključenih u regresijsku analizu i to zasebno za uzorak stalnih i povremenih stanovnika. Iznosi koeficijenata korelacije otkrivaju da većina prediktorskih varijabli nije međusobno povezana, a u nekoliko slučajeva u kojima je identificirana statistički značajna korelacija među varijablama bila je riječ tek o niskoj razini međuovisnosti ($r < \pm 0,3$), što je otklonilo mogućnost multikolinearnosti među prediktorskim varijablama u regresijskim modelima.

Tabela 3. Pearsonov koeficijent korelacije u odnosu varijabli korištenih u regresijskoj analizi za stalne i povremene stanovnike

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. skala						
participacije u						
planiranju razvoja	–	–	–	–	–	–
2. spol	–0,100	–	–	–	–	–
3. dob	0,027	–0,001	–	–	–	–
4. prosječni						
mjesečni prihod						
po članu	0,227**	–0,204**	–0,087	–		
stalni stanovnici						
kućanstva	–				–	
5. stav o smjeru u						
kojem se razvija						
Novom Grad	–0,115	0,055	0,156*	–0,288**	–	–
6. skala susjedskih						
odnosa	0,080	0,021	0,002	–0,026	–0,050	–
7. preferencije u						
uspostavi lokalnih						
društvenih veza	–0,065	–0,049	0,017	–0,094	0,139	0,009
1. skala						
participacije u						
planiranju razvoja	–	–	–	–	–	–
2. spol	–0,129	–	–	–	–	–
3. dob	–0,038	0,007	–	–	–	–

<i>povremeni stanovnici</i>	4. prosječni mjesečni prihod po članu kućanstva	0,192** 0,031 0,106	–	–	–	–
5. stav o smjeru u kojem se razvija						
Novom Grad	–0,202** 0,127 0,129	–0,048	–	–	–	–
6. skala susjedskih odnosa	0,439** –0,193** 0,037	–	–0,240**	–0,294**	–	–
7. preferencije u uspostavi lokalnih društvenih veza	–0,214** 0,161*– 0,034	0,026 0,117	–	0,212**	–	–

*p < 0,05; **p < 0,01

Rezultati hijerarhijske linearne regresijske analize prikazani u Tablici 4 otkrivaju da korišteni set prediktorskih varijabli u modelu za stalne stanovnike objašnjava ukupno 6% varijance participacije u planiranju lokalnog razvoja. Uz kontrolu svih navedenih prediktora, u tom je modelu samo varijabla prosječni mjesečni prihod po članu kućanstva bila statistički značajno – i to pozitivno – povezana sa skalom participacije u planiranju lokalnog razvoja.

Rezultati regresijske analize kod drugog modela kreiranog za povremene stanovnike bitno su drugačiji. U prvom redu, set prediktorskih varijabli objašnjava znatno više varijance participacije u planiranju lokalnog razvoja, ukupno 22%. S prvim blokom (demografske i socioekonomiske varijable) objašnjeno je 3,8% varijance na skali participacije u planiranju razvoja, sa sljedećim blokom, u koji je uključena varijabla koja se odnosi na ocjenu dosadašnjeg razvoja Novom Grada, udio objašnjene varijance povećan je na 7,4%, dok je uključivanjem trećega bloka (varijable koje opisuju lokalne društvene odnose) došlo do najvećeg povećanja i udio objašnjene varijance je nakon zadnjeg koraka iznosio 22%. Osim toga, u tom je modelu i odnos između seta prediktorskih varijabli i kriterijske varijable nešto dinamičniji. U prvom koraku, nakon uključivanja demografskih i socioekonomskih varijabli, jedini statistički značajni

prediktor bio je prosječni mjesecni prihod po članu kućanstva. Doprinos varijable o prosječnom mjesecnom prihodu po članu kućanstva u objašnjavanju varijance kriterija bio je statistički značajan i nakon drugog koraka, a uz nju statistički značajan doprinos imala je i uvedena varijabla stav o smjeru u kojem se razvija Novom Grad. U posljednjem koraku, statistički značajan doprinos objašnjavanju skale participacije u planiranju razvoja imale su samo skala susjedskih odnosa i varijabla koja se odnosi na preferencije u uspostavi lokalnih društvenih veza. Dakle, kreirani model pokazuje da su povremeni stanovnici koji se češće druže sa susjedima i/ili s većim brojem susjeda u Novom Gradu skloniji više sudjelovati u aktivnostima usmjerenima na planiranje razvoja. Isti model otkriva da su skloniji participaciji u planiranju lokalnog razvoja oni povremeni stanovnici koji se više druže s drugim povremenim stanovnicima.

Tabela 4. Rezultati hijerarhijske regresijske analize s kriterijem skale participacije u planiranju razvoja – zasebni modeli za uzorak stalnih i povremenih stanovnika

		stalni stanovnici			povremeni stanovnici		
		1. blok β	2. blok β	3. blok β	1. blok β	2. blok β	3. blok β
demografska i socioekonomski obilježja	spol	-0,095	-0,093	-0,096	-0,113	-0,090	-0,031
	dob	0,073	0,075	0,077	-0,014	-0,003	-0,034
	mjesecni prihod po članu kućanstva	0,258**	0,252**	0,247**	-0,198**	-0,209**	-0,106
ocjena dosadašnjeg razvoja	stav o smjeru u kojem se razvija Okrug	-	-0,023	-0,013	-	-0,204**	-0,071
lokalni društveni odnosi	skala susjedski odnosa	-	-	0,048	-	-	0,378**
	preferencije u uspostavi lokalnih društvenih veza	-	-	-0,056	-	-	-0,142*
ukupni model	korigirani R ²	0,071	0,066	0,060	0,038	0,074	0,220
	F	5,234**	3,925**	2,755*	3,249*	4,444**	9,156**
	Δ korigirani R ²	-	-0,005	-0,006	-	0,036	0,146

*p < 0,05; **p < 0,01

Analiza rezultata istraživanja

Središnja tema ovoga rada jest participacija lokalne javnosti u procesu planiranja razvoja kulturnih manifestacija. Pritom je fokus na participaciji u aktivnostima usmjerenima na unaprjeđenje životnih uvjeta u naselju. U tu svrhu analizirani su podatci prikupljeni anketnim istraživanjem u Novom Gradu. Riječ je o naselju koje je doživjelo intenzivni razvoj od osamdesetih godina 20. stoljeća do prvih desetljeća 21. stoljeća i u kojem prema popisu stanovništva iz 2011. godine. U ovoj smo studiji htjeli doznati koliko stalni i povremeni stanovnici participiraju u pojedinim segmentima planiranja kulturnih manifestacija kao djela lokalnog razvoja te ispitati povezanost participacije u planiranju lokalnog razvoja s razvijenošću lokalnih društvenih odnosa.

Provedena analiza ponudila je nekoliko korisnih uvida. Gledajući ukupno, samo je manji broj ispitanika sudjelovalo u aktivnostima koje su usmjerene na unapređenje uvjeta življjenja u naselju. U barem jednoj od ponuđenih aktivnosti sudjelovalo je četiri od deset ispitanika iz uzorka povremenih stanovnika te samo tri od deset iz uzorka stalnih stanovnika. Nešto češće ispitanici su sudjelovali u neformalnom razgovoru o problemima koji utječu na život u Novom Gradu, a najrjeđe su formalno inicirali neke promjene u Novom Gradu. To upućuje na nisku razinu participacije u planiranju lokalnog razvoja, što i nije posve neuobičajeno za bh prilike. Naime, istraživanje građanskog aktivizma u BiH (Franc, Šakić i Maričić, 2007) na reprezentativnom nacionalnom uzorku pokazalo je da je, primjerice, samo 8,1% ispitanika sudjelovalo u javnoj raspravi ili tribini o nekom lokalnom problemu, 9,5% ih je kontaktiralo s lokalnim političarima ili vijećnicima, 17,1% je sudjelovalo na nekom sastanku u zajednici, dok ih je 31,5% potpisalo neku peticiju. Niska razina društvenog angažmana u BiH može se dovesti u vezu s nedostatkom tradicije civilno-društvenog djelovanja (Črpić i Zrinščak, 2005) te s prevladavajućim materijalističkim vrijednosnim sklopom u bh društvu (Tomić Koludrović, 2008). No, za nas je zanimljivo i to da Franc, Šakić i Maričić (2007) u već spomenutoj studiji apostrofiraju pozitivnu korelaciju između razine građanskog aktivizma i percipirane efikasnosti u utjecaju na odluke, označujući osjećaj nemoći kao jedan od generatora niske razine građanskog aktivizma. Na tom tragu uzrok niske participacije u planiranju lokalnog razvoja u BiH moguće je tražiti i u samoj proceduri donošenja plana prostornog razvoja. Prostorni su nam planovi ovdje zanimljivi jer je riječ o dokumentima koji po svojoj naravi izravno određuju okvir za funkcionalni i skladni

lokalni razvoj. Sam sustav donošenja prostornih planova u BiH u cijelosti je otvoren za javnost (Staničić, 2017). Međutim, teško se oteti dojmu da je stvarna poluga moći izvan ruku te iste javnosti. U cijeloj proceduri izrade prostornog plana zainteresiranoj je javnosti omogućen izravan utjecaj tek u vidu davanja primjedbi na prijedlog prostornog plana. No, nositelj izrade prostornog plana svaku primjedbu može arbitarno odbiti. Drugim riječima, zainteresirana javnost u cijelom postupku ima samo sporednu ulogu, pa stoga ne treba čuditi i niska razina participacije.

Nadalje, analiza je pokazala da povremeni stanovnici nisu ništa manje zainteresirani od stalnih stanovnika za planiranje lokalnog razvoja. Naprotiv, čak su uočene neke manje razlike među dvjema analiziranim skupinama koje upućuju na to da povremeni stanovnici češće participiraju u nekim aktivnostima povezanim s planiranjem lokalnog razvoja. Konkretno, povremeni stanovnici nešto su češće od stalnih stanovnika potpisivali peticije kojima se htjelo potaknuti neke promjenu u Novom Gradu te su nešto češće prisustvovali javnim skupovima o nekom lokalnom problemu. Slične ambicije povremenih stanovnika već su uočene u istraživanjima koja su problematizirala lokalni razvoja u sredinama s deficitarnim kulturnim programom. Primjerice, Farstad (2011) u analizi uloge koju povremeni stanovnici imaju u lokalnom razvoju upozorava da je posrijedi skupina koja želi biti tretirana kao ravnopravan član zajednice. Pritom naglašava da motivi povremenih stanovnika za aktivnije sudjelovanje mogu biti različiti u odnosu na stalne stanovnike. Kod prvih se nerijetko prepoznaju neki partikularni interesi vezani uz distribuciju lokalnih resursa i koristi koje ti resursi donose, dok je kod potonjih jasnije izražen univerzalni komunalni interes. Farstad i Rye (2013) u istraživanju usredotočenom upravo na razlike između stalnih i povremenih stanovnika u njihovu pogledu na lokalni razvoj upozoravaju da se, osim različitih interesa, te dvije skupine često koriste i različitim taktikama utjecaja na smjer lokalnog razvoja. Naime, povremenim stanovnicima bitno je sužen prostor djelovanja jer najčešće nisu aktivni sudionici lokalnih političkih procesa te im preostaje tek vršenje javnog pritiska. S druge strane, stalni stanovnici, osim utjecaja na donošenje odluka putem lokalnih izbora ili pak eventualnog referenduma, dodatno preko srodničkih veza i poznanstava, što je karakteristično za male sredine, imaju na raspolaganju neformalne kanale koji im omogućavaju nevidljivo participiranje u planiranju razvoja.

Iako nije bila središnja tema, treba istaknuti da je analiza ukazala na *postojanje* dinamičnih lokalnih društvenih odnosa i kod stalnih i kod povremenih stanovnika u Novom Gradu. Kod obju promatranih skupina većina ispitanika ima uspostavljena poznanstva i prijateljstva te društvene odnose sa svojim susjedima. No, usporedba stalnih i povremenih stanovnika otkrila je da su starni stanovnici ipak nešto više uključeni u odnose sa susjedima. Usporedba pak s obilježjima lokalnih društvenih odnosa na nacionalnoj razini (Miletić, 2015) pokazuje da se stanje u Novom Gradu ne razlikuje bitno od onoga u drugim manjim sredinama u BiH koje po pravilu karakterizira upravo veća razina društvenosti. Ni spomenuta uključenost povremenih stanovnika u lokalne društvene odnose u Novom Gradu nije nešto iznenađujuće. Primjerice, Huijbens (2012) također uočava sklonost povremenih stanovnika da formiraju društvene mreže u mjestima gdje imaju stan za odmor, što objašnjava njihovom ambicijom da se pokažu društveno poželjnima te si tako osiguraju ulaznicu za lokalnu zajednicu. Referirajući se na lokalne društvene odnose povremenih stanovnika, Jarlöv (1999) ide i korak dalje pa tvrdi da je bogatiji društveni život koji uključuje i više društvene interakcije sa susjedima nešto što se kod dijela povremenih stanovnika pojavljuje kao jedan od glavnih motiva za potrebu obogaćivanja kulturnog živorta i manifestacija. Drugi važan aspekt na koji je ukazala analiza lokalnih društvenih odnosa u Novom Gradu jest odsutnost društvene fragmentacije, odnosno razdvajanja stalnih i povremenih stanovnika. Naime, iako u društvu najčešće imaju više osoba iz skupine kojoj i sami pripadaju, samo se manji broj ispitanika druži isključivo s pripadnicima svoje skupine. Razvijeni društveni odnosi stalnih i povremenih stanovnika nije neka okruška ili isključivo BiH specifičnost (Quinn, 2004; Rogić, Mišetić i Zimmermann, 2006), a učestalija društvena interakcija na toj relaciji pomaže umanjivanju tenzija među tim dvjema skupinama (Armstrong i Stedman, 2013).

Upravo su se razvijenost i karakter lokalnih društvenih odnosa povremenih stanovnika pokazali važnom komponentom njihove angažiranosti oko unapređenja uvjeta življenja u Novom Gradu. Provedena regresijska analiza pokazala je da među dvjema promatranim skupinama postoje znatne razlike u mehanizmu koji se nalazi u podlozi participacije u planiranju razvoja. Korišteni regresijski modeli pokazuju da su kod povremenih stanovnika lokalni društveni odnosi pozitivno povezani s participacijom u planiranju lokalnog razvoja, dok isti čimbenik kod stalnih stanovnika nije proizveo statistički

značajan efekt. Kod stalnih stanovnika u postavljenom regresijskom modelu samo je kategorija prihoda kućanstva statistički značajno utjecala na participaciju u planiranju lokalnog razvoja (veći prihodi su bili povezani s većom participacijom), pri čemu je taj model objasnio 6% varijacije analiziranog djelovanja. S druge strane, regresijski model kod povremenih stanovnika objašnjava 22% varijacije participacije u planiranju lokalnog razvoja, pri čemu je analiza otkrila da su više participirali oni koji su imali veću učestalost i/ili gustoću susjedskih odnosa te oni koji u krugu ljudi s kojima se druže u Novom Gradu imaju više povremenih stanovnika. Potonje je zanimljivo jer može značiti postojanje određene homogenizacije među povremenim stanovnicima u Novom Gradu. Vidjeli smo da studije usredotočene na perspektive stalnih i povremenih stanovnika oko smjera lokalnog razvoja nude oprečne nalaze. Primjerice, Hall i Müller (2004) iznose tezu da su povremeni stanovnici *a priori* protiv bilo kakvog razvoja koji bi mijenjao krajobraz, dok s druge strane Farstad i Rye (2013) sugeriraju da su za razumijevanje stavova stalnih i povremenih stanovnika spram lokalnog razvoja od međugrupnih razlika relevantnije one razlike unutar skupine, i to ponajprije udaljenost od žarišta razvoja. Naznačeni prijepori daju naslutiti da neki kontekstualni elementi mogu imati intervenirajući utjecaj na razvojne aspiracije i angažman stalnih i povremenih stanovnika. Primjerice, u situaciji u kojoj je kulturno djelovanje koncentrirano u određenoj zoni koja je pak bliže žarištu razvoja može se očekivati da nemogućnost formalnog utjecaja na odluku, koja je češće povezana s apstinencijom od angažmana, izazove suprotan efekt i postane čimbenikom snaženja grupne kohezije povremenih stanovnika. S obzirom na to da je u Novom Gradu veliki dio sredstava odvojen je za kulturne manifestacije u nekoliko većih zona, moguće su situacije u kojima upravo suočavanje sa zajedničkim problemima potiče međusobno povezivanje povremenih stanovnika. A tako uspostavljen komunikacijski kanal znatno olakšava mobilizaciju povremenih stanovnika oko rješavanja komunalnih i drugih problema povezanih s uvjetima svakodnevnog življenja u njihovu najbližem okruženju. Zaključno, analiza je pokazala da su zajednice stalnih i povremenih stanovnika u Novom Gradu relativno slabo angažirane u procesu traženja rješenja koja bi mogla unaprijediti njihov svakodnevni život, a čime zapravo Novom Grad ne iskače iz nacionalnog okvira. Ipak, nama je osobito zanimljivo upravo to što povremeni stanovnici ne samo da nisu manje zainteresirani od stalnih za participiranje u planiranju lokalnog razvoja, nego su u nekim aspektima i aktivniji. Taj nalaz sugerira da je riječ o skupini koja ima ambiciju biti

aktivan dionik u planiranju lokalnog razvoja. Odnosno, povremeni stanovnici očito žele imati i neke koristi od promjena kojima su i sami pridonijeli, jer je razvoj Novom Grada povezan i s povećanjem kulturnih sadržaja. Pritom analiza upućuje na postojanje određenog obrasca angažmana povremenih stanovnika: veći stupanj lokalne umreženosti, osobito s drugim povremenim stanovnicima, pridonosi većem stupnju participacije u planiranju lokalnog razvoja.

Predstavljeno je istraživanje kroz iskustvo jedne manje sredine ponudilo uvid samo u dio fenomena povezanog s planiranjem razvoja u lokalnim zajednicama pritisnutim intenzivnjim širenjem kulturnog sadržaja. Jedno od ograničenja istraživanja vezano je uz korištene mjerne instrumente i provedene analize. Naime, provedba istraživanja na relativno malom uzorku te uočena niska pojavnost participacije u planiranju lokalnog razvoja usmjerilo nas je na korištenje linearne regresijske analizu, dok bi istraživanje na većem uzorku omogućilo provođenje alternativnih analiza primjerenijih asimetričnim distribucijama. Potencijalno ograničenje studije povezano je i s postupkom uzorkovanja povremenih stanovnika te posljedično s mogućnošću generalizacije dobivenih uvida. Iako je istraživanje provedeno na probabilističkom uzorku, nedostatak osnovnih informacija o populaciji korisnika svih programa vezanih za kulturu onemogućava provjeru mogućih odstupanja realiziranog uzorka od osnovnih demografskih i socioekonomskih obilježja populacije. Osim toga, pri razmatranju rezultata treba voditi računa i o tome da zbog izrazite nehomogenosti populacije korisnika zainteresovanih za kluturu (Opačić, 2011) postoji mogućnost da su dobiveni rezultati i pod utjecajem pogreške uzorkovanja. Poopćavanje dobivenih uvida na druge sredine zahvaćene intenzivnim razvojem kulturnih sadržaja ograničeno je i činjenicom da je prezentirana studija usredotočena samo na jedno naselje. Stoga bi svakako bilo korisno provjeriti postojanost uočenog mehanizma u nekim sličnim sredinama te na većem uzorku ispitanika, ali i istražiti povezanost nekih drugih konstrukata, primjerice privrženosti mjestu ili pak razvojne aspiracije, s angažmanom stalnih i povremenih stanovnika u aktivnostima koje pridonose dobrobiti šire zajednice.

ZAKLJUČAK

Na samom kraju važno je istaknuti da smo u radu dokazali sve naše polazne hipoteze. Naime, na početku smo konstatovali da je problematika kojom se bavimo vrlo ozbiljna i kao takva prepoznata u savremenim zapadnim zemljama. Stoga iskazali smo da i stanovništvo Europske unije sve više stari te jedno sve veći razvojni problem predstavlja i činjenica da je lokacijska distribucija populacije izrazito neravnomerna, što se napose odnosi na nerazmjer gustoće naseljenosti između urbanih i ruralnih regija. U radu smo bili usko vezani sa našom temom a to je: „Upravljanje kulturom u jedinicama lokalne samouprave“ uključuje odnose, aktivnosti i događaje koji doprinose različitosti, ispunjenosti duhovnog razvoja svakog čovjeka. Dostupnost i korištenje kulturnih, umjetničkih i sportskih sadržaja važno je pitanje za svaku zajednicu.

Gоворили smo i o tome da na području općine, ovaj sektor karakteriše fragmentiranost interesa i odnosa između različitih udruženja građana koja obuhvataju kulturu, umjetnost i sport. Jedan od važnijih primjera jeste da su osnovne i srednje škole vrlo aktivne, te uključuju veliki broj djece i mladih ljudi u aktivnosti vezane za kulturu, umjetnost i sport. One su na neki način 'izdvojene' iz lokalne zajednice, s obzirom na isključivu nadležnost kantonalnog nivoa za planiranje i izvođenje obrazovanja a s tim u skladu za planiranje i izvođenje aktivnosti iz oblasti kulture i umjetnosti. S druge strane, škole imaju mogućnost da dijelom utiču na nastavne planove i programe, te vrlo široku nezavisnost u kreiranju vannastavnih aktivnosti koje se odnose na kulturu. Ovdje akcentiramo važnu ulogu lokalne samouprave i značaj njene jače uključenosti u planiranje i implementiranje ovakvih vrsta aktivnosti.

U radu smo istakli i da lokalna samouprava ima veoma važnu ulogu u mnogim oblastima svakodnevnog života ljudi. Na nivou općine se usvaja i donosi budžet, a pored mnogobrojnih nadležnosti, oblasti koje su uobičajene za lokalne zajednice su: komunalna infrastruktura, snabdijevanje vodom, javna čistoća, održavanja urednosti groblja, razvoja i održavanja lokalnih puteva i mostova; ulične rasvjete, parkirališta, parkova, lokalnog i javnog prevoza, predškolsko obrazovanje; osnovno obrazovanje, te kultura i sport.

Osim toga, kao vlastite nadležnosti jedinica lokalne samouprave propisuje ocjenjivanje kvaliteta pružanja usluga od strane javnih ustanova u oblastima zdravstva, socijalne

zaštite, obrazovanja, kulture i sporta. Općine i gradovi, također, prema svojim mogućnostima mogu finansijskim sredstvima pomoći takve javne ustanove u vršenju njihovih nadležnosti kako bi se podigla kvaliteta usluga u skladu sa potrebama građana. Jedinice lokalne samouprave nadležne su i za praćenje i analizu stanja javnog reda i mira, sigurnosti, ali i za osiguranje zaštite i spašavanja od elementarnih nepogoda kao i prirodnih katastrofa.

U cijelom radu osnovni cilj istraživanja je utvrditi koliko aktivnosti koje sprovode jedinice lokalne samouprave doprinose razvoju kulture građana. Zatim, ispitati koje su to aktivnosti i modalitete djelovanja, te utvrditi na koji način poboljsati i povećati aktivnosti, kao i kvalitet kulture u jedinicama lokalne samouprave, a što mislimo da smo i uspjeli. Kultura i njena važnost u društvu su teme koje zaslužuju puno više prostora u svakodnevnom životu osim ponekog skromnoga teksta. Lokalna zajednice iako nema direktnu nadležnost u oblasti kulture svake godine treba da izdvaja sve više sredstava iz svog budžeta za razvoj i promoviranje aktivnosti u ovoj važnoj društvenoj djelatnosti.

Dali smo i određeni teorijski doprinos istaknuvši da je kultura pojam koji obično označava složenu cjelinu institucija, vrijednosti, predodžaba i praksi koje čine život određene ljudske skupine, a prenose se i primaju učenjem. Po definiciji E. B. Tylora, koja se smatra prvom znanstvenom i najširom definicijom, kultura se odnosi na znanje, vjeru, umjetnost, moral, zakone i običaje. Pođemo li od činjenice da društvo čini veća grupa ljudi koji su povezani istom kulturom i dijele zajedničke vrijednosti i norme, kulturu društva možemo posmatrati kao okvir unutar kojega se pojavljuju različite specifične vrijednosti i ponašanja različitih socijalnih entiteta. U tom kontekstu kulturu društva možemo definirati kao niz zajedničkih vrijednosti, uvjerenja, normi ponašanja i načina mišljenja pripadnika neke grupe, odnosno kao opći obrazac mišljenja i ponašanja koje se temelji na vrijednostima i uvjerenjima koja razlikuju pojedince i grupe od drugih pojedinaca i grupa (Bedeković, 2010:104). Posmatrana kao okvir unutar kojega se pojavljuju različite specifične vrijednosti, uvjerenja, norme ponašanja i načini mišljenja različitih socijalnih entiteta kao pripadnika različitih grupa, kultura društva implicira distinkciju među specifičnim obilježjima pojedinaca i grupe u međusobnom doticaju.

Nadamo se da smo našim radom dali svojevrstan uvod u ovu problematiku i olakšali budućim istraživačima na ovom području.

LITERATURA

Knjige i naučni časopisi

1. Armstrong, Andrea i Stedman, Richard C. (2013). »Culture Clash and Second Home Ownership in the U.S. Northern Forest«, *Rural Sociology*, 78 (3): 318–345. doi: 10.1111/ruso.12010
2. Bakić, Sarina, „Kulturna politika-Mjesto susreta države i kulture“, *Sarajevski žurnal za društvena pitanja/Sarajevo Social Science Review*, godište II, broj 1, proljeće/ljeto 2013., Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2013.
3. Barlow, Katanya i Cocklin, Chris (2003). »Reconstructing rurality and community: Plantation forestry in Victoria, Australia«, *Journal of Rural Studies*, 19 (4): 503–519. doi: 10.1016/S0743-0167(03)00029-9
4. Čaldarović, Ognjen (1987). Suvremeno društvo i urbanizacija. Zagreb: Školska knjiga.
5. Cicognani, Elvira, Pirini, Claudia, Keyes, Corey, Joshanloo, Mohzen, Rostami, Reza i Nosratabadi, Masoud (2008). »Social Participation, Sense of Community and Social Well Being: A Study on American, Italian and Iranian University Students«, *Social Indicators Research*, 89 (1): 97–112. doi: 10.1007/s11205-007-9222-3
6. Cohen, John M. i Uphoff, Norman T. (1980). »Participation's Place in Rural Development: Seeking Clarity through Specificity«, *World Development*, 8 (3):
7. Čolić, Snježana.: „Kultura i povjest“, BiH sveučilišna naklada, Zagreb, 2002.
8. Cornwall, Andrea (2008). »Unpacking ‘Participation’: Models, meanings and practices«, *Community Development Journal*, 43 (3): 269–283. doi: 10.1093/cdj-bsn010
9. Črpić, Gordan i Zrinčak, Siniša (2005). »Civilno društvo u nastajanju: Slobodno vrijeme i dobrovoljne organizacije u BiH «, u: Josip Balaban (ur.). U potrazi za identitetom: komparativna studija vrednota, BiH i Europa. Zagreb: Golden marketing, str. 19–44.
10. Državni zavod za statistiku (2013). Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

11. England State«, *Urban Ecosystems*, 16 (3): 499–510. doi: 10.1007/s11252-0130290-7
12. Eurostat (2015). *People in the EU: Who are we and how do we live?* Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi: 10.2785/406462
13. Farstad, Maja (2011). «Rural residents' opinions about second home owners' pursuit of own interests in the host community», *Norwegian Journal of Geography*, 65 (3): 165–174. doi: 10.1080/00291951.2011.598551
14. Farstad, Maja (2013). »Local residents' valuation of second home owners' presence in a sparsely inhabited area«, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 13 (4): 317–331. doi: 10.1080/15022250.2013.863062
15. Farstad, Maja i Rye, Johan Fredrik (2013). »Second home owners, locals and their perspectives on rural development«, *Journal of Rural Studies*, 30 (1): 41–51. doi: 10.1016/j.jrurstud.2012.11.007
16. Fountain, Joanne i Hall, Michael C. (2002). »The impact of lifestyle migration on rural communities«, u: Michael C. Hall i Allen M. Williams (ur.). *Tourism and Migration: New Relationships between Production and Consumption*. Dordrecht: Kluwer Academic Publisher, str. 153–168.
17. Franc, Renata, Šakić, Vlado i Maričić, Jelena (2007). »Građanski aktivizam u BiH «, *Društvena istraživanja*, 16 (1–2): 111–132.
18. Gallent, Nick (2007). »Second homes, community and a hierarchy of dwelling«,
19. Green, Garry P., Marcouiller, David, Deller, Steven, Erkkila, Daniel, Sumathi, N. R. (1996). «Local Dependency, Land Use Attitudes, and Economic Development: Comparisons between Seasonal and Permanent Resident«, *Rural Sociology*, 61 (3): 427–445. doi: 10.1111/j.1549-0831.1996.tb00627.x
20. Halfacree, Keith (2012). »Heterolocal identities? Counter-urbanisation, second homes, and rural consumption in the era of mobilities«, *Space Place*, 18 (2): 209–224. doi: 10.1002/psp.665
21. Hall, C. Michael i Müller, Dieter K. (2004). »Introduction: Second homes, curse or blessing, revisited«, u: C. Michael Hall i Dieter K. Müller (ur.). *Tourism, mobility and second homes: Between elite landscape and common ground*. Clevedon: Channel View, str. 3–14.

22. Halseth, Greg i Rosenberg, Mark W. (1995). »Cottagers in an urban field«, *The Professional Geographer*, 47 (2): 148–159. doi: 10.1111/j.0033-0124.1995.00148.x
23. Hiltunen, Mervi J. (2007). »Environmental impacts of rural second home tourism – Case lake district in Finland«, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 7 (3): 243–265. doi: 10.1080/15022250701312335
24. Hudson, Ray (2005). *Economic Geographies: Circuits, Flows and Spaces*. London: Sage.
25. Huijbens, H. Edward (2012). »Sustaining a Village's Social Fabric?«, *Sociologia Ruralis*, 52 (3): 332–352. doi: 10.1111/j.1467-9523.2012.00565.x
26. Ilić, Miloš, „Sociologija kulture i umjetnosti“ Naučna knjiga, Beograd, 1996.
27. Jaakson, Reiner (1986). »Second-home domestic tourism«, *Annals of Tourism Research*, 13 (3): 367–391. doi: 10.1016/0160-7383(86)90026-5
28. Jarlöv, Lena (1999). »Leisure lots and summer cottages as places for people's own creative work«, u: David Crouch (ur.). *Leisure/tourism geographies: Practices and geographical knowledge*. London: Routledge, str. 231–237.
29. Jordan, James William (1980). »The summer people and the natives: Some effects of tourism in a Vermont vacation village«, *Annals of Tourism Research*, 7 (1):
30. Kaltenborn, Bjørn P. (1997). »Nature of place attachment: A study among recreation homeowners in southern Norway«, *Leisure Sciences*, 19 (3): 175–189. doi: 10.1080/01490409709512248
31. Kelly, Gail i Hosking, Karin (2008). »Nonpermanent residents, place attachment and 'sea change' communities«, *Environment and Behavior*, 40 (4): 575–594. doi: 10.1177/0013916507302246
32. Lajić, Ivan i Mišetić, Roko (2013). »Demografske promjene na bh društva na početku 21. stoljeća«, *Migracijske i etničke teme*, 29 (2): 169–199. doi:
33. Leal, Pablo Alejandro (2007). »Participation: The ascendancy of a buzzword in the neo-liberal era«, *Development in Practice*, 17 (4–5): 539–548. doi:10.1080/09614520701469518
34. Lepczyk, Christopher A., Wunnicke, Aron, Radeloff, Volker C., Flather, Curtis H., Pidgeon, Anna M. i Hammer, Roger B. (2013). »Using housing growth to estimate habit change: Detecting Ovenbird response in a rapidly growing New

35. Low, Setha M. i Altman, Irwin (1992). »Place attachment: A conceptual inquiry«, u: Irwin, Altman i Setha M. Low (ur.). Place attachment. New York: Plenum, str. 1–12.
36. Maginn, Paul J. (2007). »Towards more effective community participation in urban regeneration: The potential of collaborative planning and applied ethnography«, Qualitative Research, 7 (1): 25–43. doi: 10.1177/1468794106068020
37. Manzo, Lynne C. i Perkins, Douglas D. (2006). »Finding common ground: The importance of place attachment to community participation and planning«, Journal of Planning Literature, 20 (4): 335–350. doi: 10.1177/0885412205286160
38. Marini, Matteo B. i Mooney, Patrick H. (2006). »Rural economies«, u: Paul Cloke, Terry Marsden i Patrick H. Mooney (ur.). Handbook of Rural Studies. London: Sage, str. 91–103.
39. Marjavaara, Roger (2008). Second home tourism: The root to displacement in Sweden? Umeå: Umeå University.
40. Markus, Reiter, Tim Schleider: „Kultura i sve što morate znati o njoj“, Školska knjiga, Zagreb, 2017.
41. McIntyre, Norman i Pavlovich, Kathryn (2006). »Changing place: Amenity coastal communities in transition«, u: Norman McIntyre, Daniel R. Williams, Kevin E. McHugh (ur.). Multiple Dwelling and Tourism: Negotiating Place, Home and Identity. Wallingford: CABI.
42. McLeod, Brumby J. (2008). Second-home owner attachment to a destination: A driver of tourism promotion. Las Vegas: University of Nevada.
43. Miletić, Geran-Marko (2015). »Who is (still) socializing with neighbors? A contribution to the analysis of local social relations«, Sociologija i prostor, 53 (2): 97–116. doi: 10.5673/sip.53.2.1
44. Miletić, Geran-Marko, Krnić, Rašeljka i Majetić, Filip (2016). »Susjedstvo i socijalna integracija: utjecaj lokalnih društvenih odnosa na percepciju socijalne kohezije u susjedstvu na primjeru BiH «, Revija za socijalnu politiku, 23 (2): 215–238. doi: 10.3935/rsp.v23i2.1310
45. Miletić, Geran-Marko, Marinović Golubić, Marica i Žanić, Mateo (2017). »Second Home Development and Rural Revitalization: A Case Study from Croatia«, u: Kristina Svels (ur.). XXVII European Society for Rural Sociology

Conference: Book of Abstracts. Krakow: European Society for Rural Sociology, str. 28–29.

46. Miletić, Geran-Marko, Peračković, Krešimir i Marinović Golubić, Marica (2017). »Socio-Spatial Patterns of the Contemporary Second Home Phenomenon in Croatia«, *Društvena istraživanja*, 26 (1): 79–100. doi: 10.5559/di.26.1.05
47. Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja (2016). Strategija prostornog razvijanja BiH. Zagreb: Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja.
48. Mišetić, Anka (2006). »Koncept povezanosti s mjestom i sekundarno stanovanje«, *Društvena istraživanja*, 15 (1–2): 27–42.
49. Mišetić, Anka (2016). »Društveni aspekti urbane regeneracije: participacija i koncept socijalne održivosti«, u: Ariana Korlaet (ur.). *Strategije urbane regeneracije*. Zagreb: Zavod za prostorno planiranje, str. 298–306.
50. Mišetić, Anka, Krnić, Rašeljka i Kozina, Goran (2013). »Akteri planiranja i razvoja Varaždina: Prilog istraživanju socijalne održivosti u urbanom kontekstu«, *Društvena Istraživanja*, 22 (1): 143–165. doi: 10.5559/di.22.1.08
51. Murphy, Kevin (2012). »The social pillar of sustainable development: A literature review and framework for policy analysis«, *Sustainability: Science, Practice, & Policy*, 8 (1): 29–44. doi: 10.1080/15487733.2012.11908081
52. Musabegović N., Vočkić – Avdagić J., Nuhanović A.: „Lokalna samouprava traganje i iskustva“, Sarajevo, 1999.
53. Nordin, Urban i Marjavaara, Roger (2012). »The local non-locals: Second home owners associational engagement in Sweden«, *Turizam*, 60 (3): 293–305.
54. Opačić, Vuk Tvrko (2011). »Prijedlog koncepta istraživanja vikendaštva u receptivnome vikendaškom području«, BiH, 73 (1): 181–200. doi: 10.21861/hgg.2011.73.01.12
55. Opačić, Vuk Tvrko (2013). *Vikendaštvo u BiH priobalju: jučer, danas, sutra*. Zagreb: Naklada Ljevak.
56. Ostroški, Ljiljana (ur.) (2016). *Turizam u 2015*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
57. Pejanović, Mirko, Sadiković, Elmira, „Lokalna i regionalna samouprava“, TKD Šahinpašić, Sarajevo/Zagreb, 2012.
58. Perko, Šeparović, Inge, „Teorija organizacije“, Školska knjiga, Zagreb, 1986.

59. Peterson, Garry D., Cumming, Graeme S. i Carpenter, Stephen R. (2003). »Scenario planning: A tool for conservation in an uncertain world«, *Conservation Biology*, 17 (2): 358–366. doi: 10.1046/j.1523-1739.2003.01491.x
60. Pitkänen, Kati, Adamiak, Czesław i Halseth, Greg (2014). »Leisure Activities and Rural Community Change: Valuation and Use of Rural Space among Permanent Residents and Second Home Owners«, *Sociologia Ruralis*, 54 (2): 143–166. doi: 10.1111/soru.12023
61. Prezza, Mirella, Amici, Matilde, Roberti, Tiziana i Tedeschi, Gloria (2001). »Sense of community referred to the whole town: Its relations with neighboring, loneliness, life satisfaction, and area of residence«, *Journal of Community Psychology*, 29 (1): 29–52. doi: 10.1002/1520-6629(200101)29:1<29::AID-JCOP3>3.0.CO;2-C
62. Quinn, Bernadette (2004). »Dwelling Through Multiple Places: A Case Study of Second Home Ownership in Ireland«, u: Michael C. Hall i Dieter K. Müller (ur.). *Tourism, Mobility and Second Homes – Between Elite Landscape and Common Ground*. Clevedon: Channel View Publications, str. 113–130.
63. Rey, Johan Fredrik (2011). »Conflicts and contestations: Rural populations' perspectives on the second home phenomenon«, *Journal of Rural Studies*, 27 (3): 263–274. doi: 10.1016/j.jrurstud.2011.03.005
64. Sadiković, Elmir, "Lokalna samouprava u Bosni i Hercegovini: između socijalističkog naslijeda i evropskih standarda", BZK Preporod, Sarajevo, Godina IX, BZK Preporod, Sarajevo, 2009.
65. Staničić, Frane (2017). »Sudjelovanje javnosti i pristup pravosuđu u procesima prostornog planiranja«, *Zbornik radova veleučilišta u Šibeniku*, 4 (1–2): 31–52.
66. Stedman, Richard C. (2006). »Understanding place attachment among second home owners«, *Peace Research Abstracts Journal*, 50 (2): 187–205. doi:
67. Svirčić Gotovac, Andželina (2010). »Aktualni revitalizacijski i gentrifikacijski procesi na primjeru Zagreba«, *Sociologija i prostor*, 48 (2): 197–221.
68. Svirčić Gotovac, Andželina i Zlatar, Jelana (2008). »Akteri rekonstrukcije Cvjetnoga trga u Zagrebu«, *Sociologija i prostor*, 46 (1): 53–76.
69. Talò, Cosimo, Mannarini, Terri i Rochira, Alessia (2014). »Sense of community and community participation: A meta-analytic review«, *Social Indicators Research*, 117 (1): 1–28. doi: 10.1007/s11205-013-0347-2

70. Tomić Koludrović, Inga (2007). »Društveni angažman bh građana i građanki kao indikator društvenog kapitala«, *Acta Iadertina*, 4 (1): 51–78.
71. Ursić, Sara, Mišetić, Roko i Mišetić, Anka (2016). »New Perspectives on Sustainable Development of Second Homes in Croatia: Strategic Planning or Proliferation of Building?«, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 216: 80–86. doi: 10.1016/j.sbspro.2015.12.011
72. White, Sarah C. (1996). »Depoliticizing development: The uses and abuses of participation«, *Development in Practice*, 6 (1): 6–15. doi: 10.1080/0961452961000157564
73. Winkler, Richelle, Deller, Steven i Marcouiller, Dave (2015). »Recreational Housing and Community Development: A Triple Bottom Line Approach«, *Growth and Change*, 46 (3): 481–500. doi: 10.1111/grow.12100

Internet izvori

1. <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/zakon-o-lokalnoj-samoupravi.html>
2. <https://www.datalab.ba/razumijevanje-kulturnih-razlika-koliko-se-razlikujemo-i-koliko-smo-isti/>

POPISI

Slike

Figure 1: Etnička struktura po općinama, rezultati popisa stanovništva iz 1991. godine.....	22
Figure 2. Općina Novi Grad i realizovani projekti.....	52
Figure 3. Izložba i stadion F.K. Olimpik (Od kulture, preko sporta do umjetnosti na području oćine Novi Grad)	52
Figure 4. Osnovna demografska i socioekonomska obilježja ispitanika	55
Figure 5. Participacija u procesu planiranja lokalnog razvoja – usporedba stalnih i povremenih stanovnika	57
Figure 6. Stav o smjeru u kojem se razvija Novom Grad – usporedba stalnih i povremenih stanovnika	58

Tabele i grafikoni

Tabela 1. Skala susjedskih društvenih odnosa – usporedba stalnih i povremenih stanovnika (%)	59
Tabela 2. Preferencije u uspostavi lokalnih društvenih veza – usporedba stalnih i povremenih stanovnika (%)	60
Tabela 3. Pearsonov koeficijent korelacije u odnosu varijabli korištenih u regresijskoj analizi za stalne i povremene stanovnike	61
Tabela 4. Rezultati hijerarhijske regresijske analize s kriterijem skale participacije u planiranju razvoja – zasebni modeli za uzorak stalnih i povremenih stanovnika	63

PRILOZI

Biografija kandidata

Ja sam Ilvana Grahić rođena 11.04.1987 u Sarajevu. Prvi ciklus studija sam završila na Fakultetu političkih nauka Univerzitet u Sarajevu, odsjek politologija, smjer Međunarodni odnosi. Nakon završenog prvog ciklusa studija na istom fakultetu upisala sam master studij smjer, Lokalna samouprava i javna uprava. Govorim Engleski i Španski jezik, te poznajem rad na računaru. Za vrijeme svog studiranja radila sam kao odgajatelj i novinar, uz predhodno završene kurseve i dobijene validne certifikate za isto. Danas radim u Općini Novi Grad Sarajevo - Služba za obrazovanje, kulturu i sport.

ZAHVALNICA

Zahvaljujem se svojoj uvaženoj mentorici, doc. dr. Sarini Bakić, bez čijih smjernica ovaj rad ne bi imao smisla. Takođe, zahvaljujem se posebno svojoj porodici i priateljima, kao i svima onima koji su doprinijeli da ovaj rad bude završen i da u njemu bude što više kvalitetnih informacija. Nadam se da će čitatelji pronaći u ovome radu mnoge zanimljivosti, a budući istraživači imati svojevrstan uvod u problematiku.

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao student magistarskog studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznat sa Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo i Etičkom kodeksu Univerziteta u Sarajevu. Ovom izjavom potvrđujem da sam magistarski rad napisao samostalno i koristeći se isključivo navedenom bibliografijom, te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju. Saglasan sam da jedan primjerak mog rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta političkih nauka.

Mjesto/datum _____

Potpis _____